

MEDITAȚII PRIVITOARE LA FILOZOFIA PRIMĂ ÎN CARE SÎNT DEMONSTRATE EXISTENȚA LUI DUMNEZEU ȘI DEOSEBIREA REALĂ ÎNTRE SUFLETUL ȘI CORPUL OMULUI

MEDITAȚIA ÎNȚIȚA *Despre cele ce pot fi puse la îndoială.*

De-o vreme, am prins a-mi da seama că, încă din primii mei ani de viață, am luat drept adevărate un mare număr de opinii false, și că ceea ce am întemeiat, de atunci încoace, bazându-mă pe principii atît de prost asigurate, nu poate fi decît extrem de îndoielnic și nesigur; astfel că, o dată în viața mea, va trebui să mă angajez cu toată seriozitatea să mă descotorosesc de toate opiniile pe care le-am acceptat pînă atunci să-mi ocupe încrederea, și, dacă vreau să stabilesc ceva ferm și definitiv în științe, să încep totul din nou, de la fundamente. Dar întrucît mi s-a părut că această operă este extrem de mare, m-am decis să aștept să ajung la o vîrstă într-atît de matură, încît să nu-mi mai pot pune speranțele într-o alta de după ea; ceea ce m-a făcut să-mi amîn lucrarea așa de mult, încît de acum înainte cred că aș comite o greșală, dacă timpul care mi-a rămas pentru a acționa - l-aș mai întrebuiți pentru deliberări. Așadar, acum cînd spiritul meu s-a eliberat de orice griji, și cînd am izbutit să-mi asigur un trai fără probleme într-o solitudine netulburată de nimeni, îmi voi da osteneala în mod serios și cu deplina libertate să distrug îndeobște toate opiniile mele vechi. Însă, pentru a-mi realiza această intenție, nu va fi necesar să dovedesc că ele, toate, sînt false, ținînd căreia poate că nu i-aș da niciodată de capăt; ci voi considera chiar și cel mai mic motiv de îndoială ca suficient pentru a le respinge pe toate, aceasta cu atît mai mult cu cît judecata m-a convins deja că nu trebuie să mă împiedic, cu mai puțină îngrijorare, de a da crezare lucrurilor care nu sînt sigure în mod deplin și neîndoielnice, față de acelea care ne apar în chip manifest ca fiind false. Iar pentru a le îndepărta pe toate nu este necesar ca să le examinez pe fiecare în particular, ceea ce *at* fi o muncă infinită, ci, întrucît ruinarea temeliiilor trage după sine în mod necesar tot restul edificiului, voi asalta mai întîi principiile, pe care se bazează toate opiniile mele vechi.

Tot ceea ce am acceptat pînă în prezent ca fiind deplin adevărat și cert, am aflat de la simțuri, sau prin intermediul simțurilor; însă mi-a fost dat să constat adeseori că aceste simțuri sînt înșelătoare, și este mult mai prudent să nu te încrezi niciodată cu totul în aceia care ne-au înșelat o dată.

Dar, deși simțurile ne înșeală uneori, îndeosebi în privința lucrurilor mai puțin sensibile și situate la o distanță foarte mare, poate că există și multe altele, în legătură cu care, în mod rațional, nu te poți îndoii, cu toate că le cunoaștem tocmai prin intermediul respectivelor simțuri; de exemplu, că eu sînt aici, așezat lângă sobă, îmbrăcat în halat, avînd în mînă această coală de hîrtie, și aștea altele de aceeași natură. Și cum aș putea să neg că aceste mîini și corpul acesta sînt ale mele? Decît dacă nu cumva mă așez în rîndul celor smintîți, al căror creier este atît de deranjat și de întunecat de aburii negri ai bilei, încît dau fără întrerupere asigurări fie că ei sînt regi, pe cînd ei sînt de fapt foarte sărmani; fie că sînt înveșmîntați în aur și purpură, pe cînd ei sînt complet goi; sau își imaginează că sînt ulcioare, sau că au un corp din sticlă. Dar aceștia sînt nebuni, și cum aș fi eu mai puțin extravagant, dacă m-aș conduce după exemplul lor?

Cu toate acestea, am de luat în seamă aici faptul că sînt om, și drept consecință că am obiceiul de a dormi și de a-mi imagina în visele mele aceleași lucruri, sau uneori și mai puțin plauzibile, ca și cele ale respectivilor smintîți, pe care ei le au fiind treji. De cîte ori nu mi s-a întîmplat să visez noaptea, că mă găsesc în acest loc, că sînt îmbrăcat, că sînt lângă sobă, cu toate că eram complet gol înăuntru în patul meu? Îmi pare într-adevăr acum că această coală de hîrtie nu o privesc deloc cu ochii adormiți; că acest cap pe care tocmai îl mișc nu a ațipit deloc; că întind această mînă, și că o simt - cu intenția clară și cu o hotărîre bine deliberată: ceea ce se întîmplă în somn nu pare a fi deloc așa de clar și nici atît de distinct ca toate acestea la care mă refer. Dar, gîndindu-mă cu o mai mare atenție la acestea, îmi amintesc că, în timp ce dormeam, m-am înșelat adesea cu iluzii asemănătoare. Și zăbovind asupra acestei idei, îmi apare atît de evident că nu există deloc indicii concludente, nici semne îndeajuns de sigure cu ajutorul cărora s-ar putea deosebi în mod clar veghea de somn, încît sînt cu totul uimit; iar uimirea mea este atît de mare încît este capabilă ca aproape să mă convingă că dorm.

Să presupunem deci, acum, că am adormit, că toate particularitățile acestea, și anume, că deschidem ochii, că ne mișcăm capul, că ne întindem mîinile, și alte lucruri asemănătoare, nu sînt decît iluzii înșelătoare; și să ne gîndim că nici mîinile noastre, nici întregul nostru corp, nu sînt poate așa cum le vedem noi. Totuși trebuie să recunoaștem că cel puțin lucrurile, pe care ni le imaginăm cînd visăm, sînt ca niște tablouri și niște picturi, care nu pot fi create decît prin asemănare cu vreun lucru real și adevărat; și că astfel, cel puțin, aceste lucruri generale, și anume niște ochi, un cap, niște mîini, și tot restul corpului - nu sînt lucruri imaginare, ci adevărate și existente. Căci, de fapt, pictorii, chiar și atunci cînd se străduiesc cu cea mai mare ingeniozitate să reprezinte niște sirene și niște satiri, cu ajutorul unor forme bizare și nemaipomenite, nu le pot atribui totuși niște forme și niște naturi cu desăvîrșire noi, ci fac doar un anumit amestec și o compunere de membre ale unor felurite animale; sau, chiar și dacă imaginea lor este atît de extravagantă încît să inventeze unele lucruri așa de noi, încît niciodată n-am văzut ceva asemănător, și astfel opera lor să ne reprezinte un lucru exclusiv fabricat și neadevărat în mod absolut, chiar și în acest caz este sigur că cel puțin culorile cu ajutorul cărora au fost înfățișate acele bizarerii, culorile trebuie să fie autentice.

Și, cu toate că aceste lucruri generale, precum niște ochi, un cap, niște mîini, și altele asemănătoare, pot fi imaginare, prin același raționament trebuie să recunoaștem totuși că există lucruri încă și mai simple și mai universale care sînt adevărate și existente; din combinația cărora, nici mai mult și nici mai puțin decît ca din aceea a cîtorva culori adevărate, se formează toate aceste imagini de lucruri care sălășluiesc în gîndirea noastră, fie că sînt adevărate și reale, fie că sînt doar simulacre și fantastice. Din acest gen de lucruri fac parte natura corporală considerată în general, și întinderea ei; la un loc forma lucrurilor care au întindere, cantitatea sau mărimea lor, și numărul lor; precum și locul în care sînt, timpul care le măsoară durata, și altele asemănătoare.

Iată de ce, din acestea poate nu vom trage greșit concluzia, dacă vom spune ca fizica, astronomia, medicina, și toate celelalte științe care depind de luarea în considerare a lucrurilor compuse - sînt extrem de îndoielnice și nesigure; dar că aritmetica, geometria și celelalte științe de acest fel, care nu tratează decît despre lucruri extrem de simple și de o maximă generalitate, fără să se preocupe prea mult dacă ele sînt în natură, sau nici vorbă ca ele să existe în natură, aceste științe - deci - conțin un anumit caracter sigur și neîndoielnic. Căci, fie că eu veghez, fie că dorm, doi și cu trei adunați la un loc vor da întotdeauna numărul cinci, iar un pătrat nu va avea niciodată mai mult de patru laturi, și nu pare niciddecum cu puțință ca adevăruri atît de pregnante să poată fi bănuite de vreo falsitate sau de incertitudine.

Cu toate acestea, am în mîntea mea o anumită opinie, că există un Dumnezeu care poate face totul, și care m-a creat făcîndu-mă întocmai așa cum sînt. Însă, cine poate să mă asigure că acest Dumnezeu nu a făcut în așa fel încît să nu existe nici un pămînt, nici un cer, nici un corp întins, nici o formă, nici o mărime, nici un spațiu, și cu toate acestea eu să am senzația că toate aceste lucruri există, și ca toate acestea să nu-mi pară deloc că ar exista altfel decît cum le văd eu. Ba chiar, cum uneori îmi dau seama că alții se înșeală, chiar și în privința unor lucruri pe care ei sînt convinși că le știu cu cea mai mare certitudine, se poate întîmpla ca el să fi vrut ca eu să mă înșel de fiecare dată cînd fac adunarea lui doi cu trei, sau cînd număr laturile unui pătrat, sau cînd iau în considerare vreun lucru încă și mai ușor, dacă se poate imagina ceva care să fie mai ușor de cunoscut decît toate acestea. Dar poate că Dumnezeu nu a vrut ca eu să fiu amăgît în felul acesta, căci se spune că este bun în cel mai înalt grad. Totuși, dacă să mă fi făcut astfel încît eu să mă înșel întotdeauna - aceasta îi stîrnește repulsie bunătății sale, se pare că nu-i este în nici un fel contrariu naturii sale, să îngăduie să mă înșel uneori, ba chiar nici măcar nu pot să mă îndoiesc că el nu ar îngădui aceasta.

Vor fi existînd poate aici și persoane care preferă ca mai degrabă să neghe existența unui Dumnezeu atît de puternic, decît să admită că toate lucrurile celelalte sînt nesigure. Dar pentru moment să nu le opunem rezistență, și să presupunem, dîndu-le lor dreptate, că tot. ceea ce se spune aici

despre un atare Dumnezeu - nu este decât o fabulă. Totuși, în orice fel ar presupune ei că eu am ajuns la starea și la ființa pe care le am, fie că ei le atribuie vreunui destin sau fatalității, fie că le raportează la hazard, fie că ei pretind să se fi întîmplat printr-o succesiune continuă și printr-o legătură între lucruri, este sigur că, deoarece a greși și a te înșela sînt atribute ale imperfecțiunii, cu cît va fi mai slab autorul pe care ei mi-l atribuie la originea mea, cu atît va fi mai probabil faptul că eu sînt atît de imperfect încît mă înșel întotdeauna. La aceste argumente cu siguranță că nu am nimic de răspuns, dar sînt constrîns să recunosc că, dintre toate opiniile pe care le-am acceptat cîndva să facă parte din convingerile mele ca fiind adevărate, nu există nici măcar una singură de care să nu mă pot îndoi, și aceasta nu prin vreo nechibzuință sau ușurătate, ci prin argumente foarte puternice și cumpănite cu maturitate: astfel încît, dacă doresc să descopăr vreun lucru care să fie durabil și sigur în științe, atunci este necesar ca judecata mea asupra acestor gînduri să o întrerup și să o suspend pentru viitor, încît să nu le mai acord mai multă încredere, decât fac cu acele lucruri care îmi apar a li false cu toată evidența.

Dar nu este suficient să fac aceste observații, ci mai trebuie și să iau seama să-mi amintesc continuu de ele; căci acele opinii vechi și bine înfipte în obișnuința mea - îmi vor mai reveni ele adesea în gîndire, lunga și familiara întrebare pe care ele o au în comun cu mine - le dă dreptul să-mi ocupe spiritul chiar și împotriva voinței mele, și de a se înstăpîni asupra credinței mele. Și nu mă voi dezobișnui niciodată de la a fi întotdeauna la dispoziția lor și de la a avea încredere în ele, atîta timp cît nu le voi considera așa cum și sînt ele în realitate, și adică: într-un anume fel îndoielnice, așa cum tocmai am arătat, și cu toate acestea extrem de probabile, în așa fel încît ai mult mai multă dreptate să le crezi decât să le negi. Iată motivul pentru care eu cred că voi da dovadă de mai multă prudență, dacă, adoptînd alternativa contrară, voi întrebuița toată meticulozitatea mea pentru a mă înșela eu însumi, simulînd că toate ideile mele sînt false și imaginare; pînă cînd, întrucît îmi voi fi balansat prejudecățile atît de mult, încît ele nu vor mai fi în stare să-mi încline părerea într-o direcție mai degrabă decât într-alta, judecata mea nu îmi va mai fi de acum înainte stăpînită de obișnuința proastă, deturmată de drumul drept care o poate conduce la cunoașterea adevărului. Căci sînt sigur că în acest timp nu poate exista pe această cale nici pericol și nici eroare, și că astăzi neîncrederii mele îi pot ceda oricît de mult, întrucît acum nu se mai pune problema de a acționa, ci numai de a medita și de a cunoaște.

Voi presupune așadar că nu există deloc un Dumnezeu adevărat, care ar fi izvorul absolut al adevărului, ci doar un anumit geniu rău, pe cît de puternic tot pe atît și de viclean și înșelător, care și-a întrebuițat, ca să mă înșele, toată iscusința pe care o are. Voi crede că cerul, aerul, pămîntul, culorile, formele, sunetele și toate lucrurile exterioare pe care le vedem, nu sînt decât iluzii și înșelătorii, de care se folosește el pentru a abuza de credulitatea mea. Mă voi considera pe mine însumi ca neavînd deloc miini, nici un ochi, neavînd deloc carne, deloc sînge, ca și cum nu aș avea deloc simțuri, dar crezînd pe nedrept că am toate acestea. Voi rămîne cu obstinație atașat acestei concepții; și dacă, prin această metodă, nu va fi în puterea mea să mă înalț la cunoașterea nici unui adevăr, cel puțin va sta în puterea mea să-mi suspend judecata. Iată motivul pentru care cu mare atenție voi lua seama să nu accept deloc printre convingerile mele nici o inexactitate, și îmi voi pregăti atît de bine mintea pentru a face față tuturor șiretenilor acestui mare înșelător, încît, oricît de puternic și de viclean ar fi el, să nu poată niciodată să-mi impună ceva.

Dar acest proiect este enibil și presupune o mare trudă, încît o anumită lenevie mă tîrîște pe nebăgare de seamă spre fîgașul vieții mele obișnuite. Și întocmai așa cum unui sclav care se bucură în somn de o libertate imaginară, atunci cînd prinde a bănui că libertatea lui nu este decât un vis, îi este teamă de a se trezi, și completează împreună cu aceste iluzii agreabile pentru a fi amăgit cît mai mult timp, tot astfel recad pînă la vechile mele păreri, fără ca eu însumi să-mi dau seama de aceasta, și îmi este teamă să mă trezesc din această toropeală, de frică nu cumva vegherile trudnice care vor succeda tihnei acestui repaus, în loc să îmi aducă vreo limpezire și vreo lumină în sprijinul cunoașterii adevărului, vor fi insuficiente pentru a lumina toate beznele dificultăților care tocmai vor fi fost astfel scormonite.

MEDITAȚIA A DOUA

Despre natura spiritului omenesc, și că el este mai ușor de cunoscut decât corpul

Meditația pe care am făcut-o ieri mi-a umplut spiritul de atîtea îndoieli, încît de acum înainte nu mai stă în puterea mea să le uit. Si, cu toate acestea, nu întrevăd în ce fel le-aș putea rezolva; de parcă aș fi căzut dintr-o dată într-o apă foarte adîncă, am fost atît de surprins, ca și cum n-aș fi putut nici să-mi fixeze picioarele atîgînd fundul apei, nici să înot pentru a mă menține deasupra ei. Cu toate acestea, voi face eforturi, și voi urma iarăși aceeași cale pe care am apucat-o ieri, luînd distanță față de tot în ceea ce aș putea să-mi imaginez cea mai mică îndoială, întocmai de parcă aș cunoaște că acea realitate a fost falsă în mod absolut; și voi continua întotdeauna pe același drum, pînă ce voi înfilni vreun lucru sigur, sau cel puțin, dacă nu voi fi în stare de altceva, pînă ce voi stabili, cu certitudine, că în lume nu există nimic cert.

Pentru a mișca globul pămîntesc din loc și pentru a-l transporta într-alt loc, Arhimede nu a pretins nimic altceva decât un punct care să fie fix și sigur. Tot astfel și eu voi avea dreptul să resimt speranțe înalte, dacă voi avea atîta fericire încît să descopăr măcar un singur lucru care să fie sigur și indubitabil.

Presupun deci că toate lucrurile pe care le văd sînt false; mă conving pe mine însumi că nimic nu a existat vreodată din tot ceea ce îmi reproduce memoria mea, cea plină de minciuni; mă gîndesc că nu am nici un simț; cred că corpul, forma, întinderea, mișcarea și locul - nu sînt decât ficțiuni ale spiritului meu. Și atunci ce va putea să fie totuși estimat ca adevărat? Poate că nici un alt lucru, decât că nu există nimic în lume care să fie sigur.

Dar ce știu eu dacă nu există totuși vreun alt lucru, diferit de cele pe care tocmai le-am judecat ca fiind nesigure, un lucru despre care să nu putem avea nici cea mai mică îndoială? Să nu existe oare vreun Dumnezeu, sau vreo altă putere, care îmi pune în minte aceste gînduri? Aceasta nu este însă necesar; căci poate sînt capabil să le produc eu însumi. Cel puțin eu, deci, nu sînt eu ceva? Dar am negat deja că aș avea vreun simț și vreun corp. Totuși ezit, căci ce urmează din aceasta? Sînt eu atît de mult dependent de corp și de simțuri, încît să nu pot exista fără ele? Dar mă convinsesem că nu există absolut nimic în lume, că nu există nici un cer, nici un pămînt, nici un spirit, nici un corp; așadar nu m-am convins că și eu nu exist deloc? Nu, cu siguranță nu, eu sînt fără îndoială, dacă m-am convins pe mine însumi, sau și numai dacă am gîndit ceva. Dar există un nu știu care înșelător foarte puternic și foarte viclean, care își întrebuițează întreaga îndemînare ca să mă înșele întotdeauna. Dacă el mă înșeală, atunci nu există nici un strop de îndoială că eu exist; și înșele-mă el cît va vrea, nu va putea face niciodată ca eu să nu fiu nimic, atîta timp cît eu voi gîndi că sînt un lucru oarecare. Astfel că, după ce m-am gîndit bine la aceasta, și după ce am examinat cu mare atenție toate lucrurile, trebuie în sfîrșit să trag concluzia, și să consider drept un lucru sigur că această propoziție: *Eu sînt, eu exist* este adevărată în mod necesar, de fiecare dată cînd o pronunț, sau cînd o concep în mintea mea.

Dar nu cunosc încă cu destulă claritate ce sînt, eu cel care sînt sigur că sînt; în așa fel încît de acum înainte trebuie să iau seama cu mare atenție nu cumva din imprudență să iau vreun alt lucru oarecare ca fiind eu, și astfel să nu mă înșel deloc în aceasta cunoaștere, despre care susțin că este mai sigură și mai evidentă decât toate celelalte pe care le-am avut mai înainte.

Iată de ce voi analiza iarăși ceea ce credem că sînt eu înainte de a fi pătruns în sfera acestor ultime gînduri; și din vechile mele opinii voi suprima tot ceea ce poate fi combătut prin argumentele pe care le-am invocat mai adineori, în așa fel încît să nu rămînă nimic decât ceea ce în modul cel mai exact este în întregime neîndoielnic. Așadar, ce am crezut mai înainte că sînt? Fără dificultate, m-am gîndit că eram om. Dar ce este acela un om? Voi spune, oare, că este un animal rațional? Cu siguranță nu: căci ar trebui după aceea să cercetez ce este un animal, și ce este rațional, și astfel de la o singură întrebare am cădea pe neobservate într-o infinitate de altele mai dificile și mai stînjenoare, și nu aș vrea să abuzez de puțin timp și de răgazul ce-mi rămîne, folosindu-l la descîlcirea unor subtilități asemănătoare. Dar mă voi angaja mai degrabă la examinarea aici a gîndurilor care s-au născut ceva mai înainte în spiritul meu și care mi-au fost inspirate doar de natura mea în exclusivitate, atunci cînd mi-am dat osteneala să-mi analizez propria ființă. Mai întîi, m-am socotit drept ceva ce era un obraz, miini, brațe, și toată această mașinărie compusă din oase și carne, așa cum apare ea și în cazul unui cadavru, pe care o desemnez prin numele de corp. În afară de aceasta, am băgat de seamă că mă hrănesc, că merg, că simt și că gîndesc, și am pus în legătură toate aceste acțiuni cu sufletul; dar nu am zăbovit deloc să mă gîndesc ce este acest suflet, sau, dacă totuși am zăbovit asupra lui, mi-am imaginat că este ceva extrem de rar și subtil, asemănător unei adieri de vînt, unei flăcări sau unui aer pătrunzător, care s-a

insinuat și s-a răspândit prin părțile mele cele mai voluminoase. În ceea ce privește corpul, nu m-am îndoit deloc cu privire la natura lui; căci am crezut că-l cunosc cu o mare claritate, și, dacă aș vrea să-l explic folosindu-mă de noțiunile ce ne sînt la îndemînă, l-aș descrie în acest mod: Prin corp, eu înțeleg tot ceea ce s-ar putea termina printr-o formă oarecare; care poate fi cuprins de un loc anume, și care umple un spațiu în așa fel încît din acel spațiu să fie exclus orice alt corp; care poate fi simțit, fie prin atingere, fie prin vîz, fie prin auz, sau prin gust, sau prin simțul mirosului; care poate fi mișcat în mai multe feluri, nu prin el însuși, ci prin ceva străin ce l-ar atinge și de la care ar primi impulsul. Căci nu cred deloc că trebuie să-i fie atribuite naturii corporale avantajele de a avea în sine puterea de a se mișca, de a simți și de a gîndi, ba dimpotrivă, mai degrabă mă voi minuna văzînd că facultăți asemănătoare se pot întîlni la anumite corpuri.

Dar eu, cine sînt eu, acum cînd presupun că există cineva care este de o extremă putere, și, aș putea să spun, rău și viclean, și care își folosește toate puterile și toată îndemînarea pentru a mă înșela. Pot eu să mă asigur că am pînă și cel mai mic dintre toate lucrurile pe care le-am atribuit ceva mai înainte naturii corporale? Voi zăbovi asupra acestora, gîndindu-mă cu atenție, toate aceste lucruri mi le voi trece prin minte și iarăși voi reveni asupra lor, și nu întîlnesc nici unul despre care să pot spune că este cu adevărat în mine. Nu este nevoie să zăbovesc pentru a le enumera. Să trecem deci la atributele sufletului, și să vedem dacă există vreunul care să fie în mine. Primele sînt cele care privesc faptul că mă hrănesc și că merg; dar dacă este adevărat că nu am deloc corp, este adevărat și că nu pot să merg și nici să mă hrănesc. Un altul este legat de faptul că simt; dar și aceasta nu se poate: să simți fără a avea corp; ca să nu mai vorbim și de faptul că altădată, în timpul somnului, am crezut că simt mai multe lucruri, pe care trezindu-mă mi-am dat seama că în fapt nu le-am simțit deloc. Un altul este acela de a gîndi; și aici descopăr că gîndirea este un atribut care îmi aparține: numai ea nu poate fi detașată de mine. *Eu sînt, eu exist:* aceasta este sigur; dar pentru cît timp? Anume, atîta timp cît gîndesc; căci se poate probabil întîmpla ca, dacă aș înceta să gîndesc, să încetez în același timp de a fi sau de a exista. Nu admit nimic acum care să nu fie cu necesitate adevărat: așadar, vorbind cu toată precizia, nu sînt decît ceva care gîndește, adică un spirit, un intelect sau o rațiune, care sînt termeni a căror semnificație îmi era necunoscută mai înainte. Așadar, eu sînt un lucru adevărat, și care există cu adevărat; dar ce fel de lucru? Am spus-o: ceva care gîndește. Și în plus ce? Îmi voi mai scormoni imaginația, pentru a cerceta dacă nu cumva sînt și altceva în plus. Nu sînt deloc acest ansamblu de membre, care este numit corpul omenesc; nu sînt deloc un aer rarefiat și pătrunzător, răspîndit prin toate membrele, nu sînt deloc un vînt, un suflu, un abur, nici nimic altceva din tot ceea ce pot simula sau imagina, pentru că am presupus că toate acestea nu sînt nimic, și pentru că, fără să schimb această presupunere, am aflat că nu încetez de a fi sigur că sînt totuși ceva.

Dar se poate întîmpla, oare, ca și chiar aceste lucruri, despre care, deoarece îmi sînt necunoscute, presupun că nu există deloc, în fapt, să nu fie deloc diferite de mine, cel pe care îl cunosc? Nu știu nimic: nu pun în discuție acum problema aceasta, întrucît nu pot să-mi dau părerea decît despre lucruri care îmi sînt cunoscute: am recunoscut că sînt, și cercetez ce sînt, eu - cel pe care l-am recunoscut că este. Însă, este foarte sigur că această noțiune și cunoaștere a mea însumi, astfel luată cu toată claritatea, nu depinde deloc de lucrurile a căror existență nu-mi este încă cunoscută; și, cu atît mai mult, în consecință, nici de acelea care sînt simulate sau inventate de imaginație. Și chiar acești termeni, de simulare și de imaginare, mă avertizează asupra greșelii mele; căci de fapt eu simulez, adică mint, dacă îmi imaginez că sînt vreun lucru oarecare, pentru că să imaginezi nici nu este altceva decît să contempli figura sau imaginea unui lucru corporal. Însă eu știu deja cu certitudine că eu sînt, și că în ansamblu se poate întîmpla ca toate aceste imagini, și în general toate lucrurile care sînt raportate la natura unui corp, să nu fie decît visuri sau himere. După toate acestea, vîd cu claritate că voi avea tot atît de puțină dreptate spunînd: îmi voi scormoni imaginația pentru a cunoaște cu mai multă claritate cine sînt, ca și dacă voi zice: acum sînt treaz, și zăresc cîte ceva real și adevărat; dar, pentru că acel ceva nu-l zăresc încă destul de clar, mă culc cu dinadins pentru ca visele mele să-mi reprezinte chiar lucrul respectiv, înșă cu un spor de adevăr și de evidență. Și astfel, recunosc în mod sigur că nimic din tot ceea ce pot înțelege prin intermediul imaginației, nu aparține acestei cunoașteri pe care o am despre mine însumi, și că este necesar să-ți rechemi spiritul și să-l abai de la acest mod de a înțelege, pentru a-și putea el însuși recunoaște cu mai multă claritate natura proprie.

Dar ce sînt eu, așadar? Un lucru care gîndește. Ce este acest ceva care gîndește? Adică ceva care se îndoieste, care înțelege, care afirmă, care negă, care vrea, care nu vrea, care își imaginează, și care simte. Cu siguranță că nu este puțin dacă toate aceste lucruri aparțin naturii mele. Dar de ce nu i-ar aparține ei? Nu mai sînt eu, oare, încă același chiar care se îndoieste de aproape totul, care totuși înțelege și concepe anumite lucruri, care garantează și afirmă că ele sînt singurele existențe adevărate, care le negă pe toate celelalte, care vrea și dorește să cunoască mai mult, care nu vrea să fie înșelat, care imaginează destule lucruri, cîteodată chiar în ciuda sa, și care și simte destule, ca prin intermediul organelor corpului? Există oare ceva din toate acestea care să nu fie tot atît de adevărat ca și faptul că este sigur că eu sînt, și că exist, chiar dacă aș dormi întotdeauna, și chiar dacă cel care mi-a dat ființa s-ar servi de toate forțele sale pentru a mă amăgi. La fel, există oare măcar unul dintre aceste atribute, care să poată fi deosebit de gîndirea mea, sau despre care să se poată spune că este separat de mine însumi? Căci este de la sine atît de evident că eu sînt acela care se îndoieste, care înțelege, și care dorește, încît nici nu este necesar aici de a adăuga ceva pentru a explica. Și eu am, cu siguranță, și puterea de a-mi imagina: căci chiar dacă s-ar putea întîmpla (așa cum am presupus mai înainte) că lucrurile pe care le imaginez să nu fie adevărate, totuși această putere de a imagina nu încetează de a fi în mine în mod real, și face parte din gîndirea mea. În sfîrșit, eu sînt acela care simte, adică cel care primește și cunoaște lucrurile ca prin organele de simț, pentru că în fapt eu vîd lumina, aud zgomotul, resimt căldura. Dar mi se va spune că aceste aparențe sînt false și că eu dorm. Fie și așa; totuși, cel puțin, este foarte sigur că mi se pare că vîd, că aud și că mă încălzesc; și aceasta este ceea ce în mine se numește propriu-zis: a simți, iar aceasta, luat astfel cu toată precizia, nu este nimic altceva decît a gîndi. Fapt de la care încep să cunosc cine sînt, cu un pic mai multă lumină și distincție decît mai înainte.

Dar nu mă pot împiedica să cred că lucrurile corporale, a căror imagine se formează în gîndirea mea, în măsura în care se nimeresc sub simțuri, nu ar fi mai clar cunoscute decît această nu știu care parte din mine însumi care nu cade deloc sub raza de acțiune a imaginației: cu toate că acesta este în fapt un lucru destul de ciudat, că lucruri care sînt îndoielnice și îndepărtate, să fie cunoscute de mine cu mai multă claritate și mai ușor, decît cele care chiar sînt adevărate și sigure, și care aparțin propriilor mele naturi. Dar înțeleg prea bine ce se întîmplă: spiritului meu îi face plăcere să rătăcească, și încă nu se poate menține între hotarele legitime ale adevărului. Așadar, pentru că să-l putem regla și conduce mai cu ușurință, să-i mai slăbim încă o dată frîul, revenind mai tîrziu să punem stăpînire pe el cu blîndețe și la momentul potrivit.

Să începem prin a lua în considerare lucrurile cele mai de rînd, și pe care sîntem convinși că le înțelegem cu cea mai mare claritate, și anume: corpurile pe care le atingem și pe care le vedem. Nu pretind să vorbesc despre corpuri în general, căci aceste noțiuni generale sînt de obicei prea confuze, ci despre vreunul în particular. Să luăm ca exemplu această bucată de ceară, care tocmai a fost scoasă din stup: nu și-a pierdut încă dulceața mierii pe care o conține, încă mai păstrează cîte ceva din mirosul florilor din care a fost culeasă, precum și culoarea, forma, mărimea și înfățișările ei; este dură, este rece, poate fi pipăită și, dacă o veți lovi, va scoate un anumit sunet. În sfîrșit, se regăsesc și în acest caz - toate lucrurile care pot ajuta la cunoașterea cu claritate a unui corp.

Dar iată că, în timp ce vorbesc, este apropiată de foc: ceea ce îi mai rămăsese din aromă se împrăstie, mirosul dispare, culoarea i se schimbă, forma i se pierde, volumul îi sporește, devine lichidă, se încălzește, de abia poate fi atinsă, și, deși este lovită, nu mai scoate nici un sunet. După această schimbare, mai rămîne oare aceeași ceară? Trebuie recunoscut că rămîne, și nimeni nu poate nega aceasta. Așadar, ce cunoaștem, de fapt, cu atîta claritate, la această bucată de ceară? Cu siguranță că nu poate fi nimic din tot ceea ce am remarcat la ea prin intermediul simțurilor, pentru că toate lucrurile care sînt în dependență de gust, sau de miros, sau de vîz, sau de pipăit, ori de auz - sînt schimbate, și totuși ceara rămîne aceeași ceară. Se poate întîm-pla să fie adevărat chiar ceea ce gîndesc eu acum, și anume că ceara însăși nu ar fi nici această dulceață a mierii, nici acest miros plăcut al florilor, nici această albeață, nici această formă, nici acest sunet, ci doar un corp care puțin mai înainte îmi apărea sub aceste forme, și care acum se face remarcat sub altele. Dar, cu toată precizia vorbind, ce este ceea ce îmi imaginez eu, atunci cînd o concep în acest fel? Să o scrutăm cu mare atenție și, îndepărtînd tot ceea ce nu aparține în nici un fel bucății de ceară, să vedem ce rămîne. Cu siguranță că nu rămîne nimic decît ceva întins, ceva flexibil și schimbător. Însă, ce este acest ceva: flexibil și schimbător? Că îmi imaginez oare că această ceară, fiind rotundă este capabilă să devină pătrată, și să se transforme din pătrat într-o formă triunghiulară? Cu siguranță nu, nu poate fi vorba de aceasta, pentru că eu mi-o imaginez capabilă să primească o infinitate de schimbări asemănătoare, și cu toate acestea eu nu pot parcurge această infinitate cu ajutorul imaginației mele, și în consecință această concepție pe care o am despre ceară nu se poate împlini prin facultatea pe care o am de a imagina.

Iar acum ce este aceasta, extinderea? Nu cumva este ea tot atât de necunoscută, pentru că la ceara care se topește ea sporește, și se întâmplă să fie încă și mai mare atunci când ea este topită deplin, și încă cu mult mai mare când căldura sporește și mai mult? Și nu voi înțelege, cu toată claritatea și în deplină conformitate cu adevărul, ce este de fapt ceara dacă nu voi băga de seamă că, din punctul de vedere al extinderii, ea este capabilă să ia forme într-o varietate atât de mare, încât nu le-aș putea imagina niciodată pe toate. Trebuie așadar să cad de acord, că nu voi putea prin intermediul imaginației nici măcar să înțeleg ce este această ceară, și că nu există nimic altceva decât intelectul singur care o poate înțelege: eu spun această bucată de ceară în particular, căci în ceea ce privește ceara în general faptul este și mai evident. Așadar, ce este această ceară care nu poate fi cunoscută decât prin intelect sau spirit? Cu siguranță că este aceeași cu cea pe care o văd, o pipăi, o imaginez, și tot aceeași cu cea pe care am cunoscut-o încă de la început. Dar trebuie observat că percepția ei, sau mai degrabă acțiunea prin care este luată în seamă, nu este nici o percepție vizuală, nici o atingere, nici o imagine, și nici nu a fost așa ceva niciodată, cu toate că așa am avut impresia ceva mai înainte, ci doar o inspecție a spiritului care poate fi imperfectă și confuză, așa cum a și fost ceva mai înainte, sau mai degrabă clară și distinctă, cum este ea în prezent, în funcție de cum atenția mea se îndreaptă mai mult sau mai puțin spre lucrurile care sînt în ea, și care o alcătuiesc.

Totuși, nu mă voi putea uimi îndeajuns când voi băga de seamă cât de multă slăbiciune are spiritul meu, și ce înclinație care îl duce pe neobservate spre greșală. Căci deși fără să vorbesc voi scruta toate acestea în mine însumi, cuvintele vor fi cele care totuși mă vor împiedica, și sînt indus aproape în eroare de termenii din limbajul obișnuit; deoarece noi spunem că vedem aceeași ceară, dacă cineva ne-o arată, și nu că noi judecăm că este aceeași, pornind de la faptul că are aceeași culoare și aceeași formă; iar de la aceasta aproape că aș fi pe cale să trag concluzia, că ceara este cunoscută prin intermediul percepției vizuale efectuată de ochi, și nu doar prin inspecția efectuată de spirit, căci tot la fel eu spun că văd ceara, precum dacă din întâmplare privind de la o fereastră oamenii care trec pe stradă, nu voi ezita, la vederea lor, să spun că văd oameni; și cu toate acestea, ce văd eu de la această fereastră în afară de niște pălării și niște paltoane, care pot foarte bine să acopere doar spectre sau simulacre de oameni care nu se mișcă decât sub impulsurile unor resorturi? Dar eu judec că am de-a face cu oameni adevărați, și astfel - numai prin puterea de a judeca ce se află în spiritul meu - eu înțeleg ceea ce cred că și văd cu ochii mei.

Unui om care se străduiește să-și ridice cunoașterea deasupra nivelului comun - trebuie să-i fie rușine să vîneze ocaziile de a se îndoii, să le vîneze printre formele și termenii pe care îi folosesc vorbind oamenii de rînd; îmi place mai mult să trec dincolo de toate acestea, și să iau în considerare, dacă nu cumva am înțeles, cu mai multă evidență și perfecțiune, ce este ceara, atunci când am observat-o mai întîi, și când am fost convins că o cunosc cu ajutorul simțurilor exterioare, sau cel puțin cu a simțului comun, așa cum îl numesc unii, adică cu capacitatea de a imagina, decât cum o înțeleg în prezent, după ce am examinat cu o mai mare exactitate ce este ea de fapt, și în ce fel poate fi ea cunoscută. Cu siguranță va fi ridicol să punem toate acestea la îndoială. Căci, ce ar putea să fie în această primă percepție care a fost distinctă și evidentă, și care să nu poată să se nimerească sub simțul celui mai neînsemnat dintre animale. Dar când deosebesc ceara de formele ei exterioare, și când, tot astfel de parcă i-aș fi luat veșmintele, o voi lua în considerare complet goală, desigur, chiar dacă se va mai întâmpla încă vreo eroare în judecata mea, nu o voi putea considera în acest fel fără ajutorul unui spirit omenesc.

Dar în sfîrșit, ce voi spune despre acest spirit, adică despre mine însumi? Căci pînă acum nu am admis în mine nici un alt lucru decât un spirit. Ce voi susține, zic eu, despre mine, cel care se pare că înțeleg cu atîta claritate și distincție această bucată de ceară? Nu mă cunosc eu, oare, pe mine însumi, nu numai cu mult mai mult adevăr și certitudine, ci încă și cu mult mai multă distincție și claritate? Căci dacă eu judec că ceara este, sau există, în baza faptului că o văd, cu siguranță că rezultatul de aici într-un mod cu mult mai evident că eu sînt, sau că exist eu însumi, în baza aceluiași fapt că văd. Căci se poate întâmpla să nu fie ceea ce văd eu, adică ceara; se mai poate întâmpla ca eu nici să nu am măcar ochi pentru a vedea vreun lucru oarecare; dar nu se poate întâmpla ca atunci când văd, sau (ceea ce nu mai deosebesc) când mă gîndesc să văd, ca eu care gîndesc să nu fiu ceva anume. De asemenea, dacă eu judec că ceara există, bazîndu-mă pe faptul că o ating, va rezulta din aceasta încă o dată același lucru, și anume că eu sînt; iar dacă eu judec aceasta în baza a ceea ce mă convinge imaginația mea, sau în baza a oricărei alte cauze care s-ar întîmpla să fie, eu voi concluziona întotdeauna același lucru. Iar ceea ce am remarcat aici privitor la ceară, se poate aplica la toate celelalte lucruri care îmi sînt exterioare, și care pot fi înfîlțite în afara mea. Însă, dacă noțiunea sau cunoașterea bucatii de ceară pare a fi mai clară și mai distinctă, după ce ea a fost descoperită nu numai prin vîz sau prin atingere, ci încă și prin multe alte procese, atunci cu cît cu și mai multă evidență, distincție, și claritate, trebuie că mă cunosc pe mine însumi, pentru că toate argumentele care servesc la cunoașterea și înțelegerea naturii cerii, sau a oricărui alt corp, dovedesc cu mult mai multă ușurință și într-un mod mai evident natura spiritului meu? Și se regăsesc chiar în însuși spiritul atîtea alte lucruri, care pot contribui la lămurirea naturii sale, încît cele care depind de corp, precum acelea de mai sus, aproape că nici nu merită să fie enumerate.

Dar, în sfîrșit, iată-mă revenit pe nesimțite acolo unde vroiam; căci, deoarece este un lucru care îmi este cunoscut în prezent, și anume că la propriu vorbind noi nu concepem corpurile decât prin facultatea de a înțelege care este în noi, și deloc prin imaginație și nici prin simțuri, și că nu le cunoaștem prin aceea că le vedem, sau pentru că le atingem, ci doar prin aceea că le concepem cu ajutorul gîndirii, din toate acestea cunoaștem în mod evident că nu există nimic care să-mi fie mai ușor de cunoscut decât spiritul meu. Dar, pentru că este aproape imposibil să te descotorosești atît de prompt de o opinie veche, va fi mai bine ca să mă opresc puțin în acest loc, pentru ca, prin durata meditației mele, să imprim mai adînc în memoria mea această nouă cunoaștere.

MEDITAȚIA A TREIA

Despre Dumnezeu; că există.

Îmi voi închide acum ochii, îmi voi astupa urechile, îmi voi suprima toate simțurile, chiar voi șterge din gîndirea mea toate imaginile lucrurilor corporale, sau cel puțin, pentru că și aceasta se poate face cu greu, le voi considera ca fiind zadarnice și false; și sfînd astfel de vorbă singur cu mine însumi, și scrutînd-mi interiorul, mă voi strădui să mi-l fac puțin cîte puțin mai cunoscut mie însumi. Eu sînt un lucru care gîndește, cu alte cuvinte care se îndoiește, care afirmă, care neagă, care cunoaște puține lucruri, care ignoră multe, care iubește, care urăște, care vrea, care nu vrea, care își imaginează, și care simte. Căci, așa cum am observat ceva mai înainte, chiar dacă lucrurile pe care le simt și pe care mi le imaginez poate că nu sînt absolut nimic în afara mea și în ele însele, cu toate acestea sînt sigur că aceste moduri de a gîndi, pe care le numesc sentimente și imaginații, numai în măsura în care ele sînt moduri de a gîndi, se află în mine și pot fi înfîlțite la mine, cu toată siguranța. Și în acest puțin pe care tocmai l-am spus, cred că am relatat tot ceea ce știu cu adevărat, sau cel puțin tot ceea ce pînă aici am observat eu că știu.

Acum voi cerceta cu un plus de exactitate dacă nu cumva voi găsi în mine chiar deloc și alte cunoștințe de care nu mi-am dat încă seama. Sînt sigur că sînt ceva care gîndește; dar nu cumva știu și ce ar fi necesar pentru a mă dovedi sigur de anumite lucruri. În această primă cunoștință, nu există nimic decât o percepție clară și distinctă a faptului pe care îl cunosc; ceea ce într-adevăr nu va fi suficient pentru a mă asigura că ea este adevărată, dacă se va putea vreodată să se întîmple ca un lucru pe care îl voi concepe tot astfel în mod clar și distinct se va dovedi apoi fals. Și, în consecință, mi se pare că pot deja stabili ca regulă generală, că toate lucrurile, pe care le concepem extrem de clar și deosebit de distinct, sînt toate adevărate.

Cu toate acestea, am acceptat și am admis ceva mai înainte mai multe lucruri ca fiind foarte sigure și foarte evidente, pe care le-am recunoscut mai apoi ca fiind totuși îndoielnice și nesigure. Care erau așadar acele lucruri? Erau: pămîntul, cerul, stelele, și toate celelalte lucruri pe care le iau în seamă prin intermediul simțurilor mele. Deci, ce anume sesizez la ele în mod clar și distinct? Cu siguranță nimic altceva decât că ideile sau gîndurile privitoare la acele lucruri se înfățișează spiritului meu. Și chiar și în prezent nu neg că aceste idei există în mine. Dar mai există aici un alt lucru pe care îl afirmam, și pe care din cauza obiceiului ce-l aveam de a-l crede, eram convins că îl apreciez cu mare claritate, cu toate că în realitate nu-l intuiam deloc, și anume că ar fi existat în afara mea anumite lucruri, de la care proveneau aceste idei, și cărora ele le-ar fi fost cu totul asemănătoare. Or, tocmai în aceasta mă înșelam eu; sau, dacă totuși se întîmpla să judec în conformitate cu realitatea, nu se întîmpla să am nici o cunoștință, care să fie cauza adevărului judecății mele.

Dar atunci când am luat în considerare vreun lucru extrem de simplu și extrem de accesibil, privitor la aritmetică și geometrie, de exemplu, că adunați doi și cu trei dau numărul cinci, și alte lucruri asemănătoare, nu le voi fi înțeles cel puțin suficient de clar încît să fiu sigur că ele erau

ea însăși?

Iar de aici rezultă nu numai că neantul nu poate produce nici un lucru, dar și că ceea ce este mai perfect, adică ceea ce conține în sine mai multă realitate, nu poate fi o urmare și o dependență a ceva mai puțin perfect. Și acest adevăr nu este clar și evident doar în cazul efectelor pe care le are această realitate pe care filozofii o numesc actuală sau formală, ci și în cazul ideilor în care este luată în considerare doar realitatea pe care ei o numesc obiectivă: de exemplu, piatra care încă nu a existat deloc, nu numai că nu poate acum să înceapă să existe, dacă ea nu este produsă de un lucru care posedă în sine în mod formal, sau eminent, tot ceea ce intră în compoziția pietrei, adică ceva care să conțină în sine aceleași lucruri sau altele mai excelente decât cele care sînt în piatră, iar căldura nu poate fi produsă într-un individ care mai înainte a fost lipsit de ea, decât printr-un lucru care să fie de un ordin, de un grad sau de un gen cel puțin tot atît de perfect ca și căldura, și așa și cu altele. Dar mai mult, dincolo de toate acestea, ideea de căldură, sau cea de piatră, nu poate exista în mine, dacă ea nu a fost produsă de o cauză oarecare, care conține în sine cel puțin atîta realitate, cîtă presupun eu în căldură sau în piatră. Căci, deși această cauză la care mă refer nu transmite în ideea mea nimic din realitatea ei actuală sau formală, nu trebuie ca din acest motiv să ne imaginăm că această cauză trebuie să fie mai puțin reală; dar trebuie știut că orice idee fiind o lucrare a spiritului, natura ei este astfel încît ea nu pretinde de la sine nici o altă realitate formală, alta decît cea pe care ea o primește și o împrumută de la gîndire sau de la spirit, căruia ea îi este doar un mod, adică o manieră sau un fel de a gîndi. Însă, pentru ca o idee să conțină o anumită realitate obiectivă mai degrabă decît alta, ea trebuie fără îndoială să aibă aceasta de la vreo cauză, în care se găsește cel puțin atîta realitate formală cîtă realitate obiectivă conține această idee. Căci dacă presupunem că se află ceva în idee, care nu se găsește în cauza ei, atunci trebuie că ea deține acel ceva de la neant; dar, oricît de imperfect ar fi acest mod de a fi, prin care un lucru este - în mod obiectiv sau prin reprezentare - prezent în intelect prin ideea lui, cu siguranță că nu se poate totuși spune că acest fel și maniera aceasta nu sînt nimic, nici că în consecință această idee își trage originea din neant. De asemenea nu trebuie să mă îndoiesc că nu ar fi necesar ca realitatea să existe, în mod formal, în cauzele ideilor mele, cu toate că realitatea pe care o iau în considerare ca existînd în aceste idei ar avea doar un caracter obiectiv, nici să gîndesc că este suficient ca această realitate să se găsească în mod obiectiv în cauzele lor; căci, întocmai cum această manieră de a fi în mod obiectiv aparține ideilor, datorită naturii lor proprii, tot astfel și maniera sau felul de a fi în mod formal aparține cauzelor acestor idei (cel puțin primelor și principalelor) datorită naturii lor proprii. Și chiar dacă se poate întîmpla ca o idee să dea naștere unei alte idei, totuși aceasta nu poate fi pînă la infinit, ci trebuie la sfîrșit să ajungem la o idee primă, a cărei cauză să fie ca un tipar sau un original, în care toată realitatea sau perfecțiunea să fie conținută în mod formal și în fapt, realitate care se află în respectivele idei doar în mod obiectiv sau prin reprezentare. Astfel încît lumina naturală mă face să cunosc în mod evident, că ideile sînt în mine ca niște tablouri, sau niște imagini, care pot cu ușurință, ce-i drept, să decadă de la nivelul perfecțiunii lucrurilor din care au fost ele extrase, dar care nu pot niciodată să conțină ceva mai mare sau mai perfect.

Și cu cît examinez toate aceste lucruri mai pe larg și mai cu grijă, cu atît mai clar și mai distinct cunosc că ele sînt adevărate. Dar, în sfîrșit, ce concluzie voi trage din toate acestea? Este bine de știut că, dacă realitatea obiectivă a vreunei dintre ideile mele este astfel, încît cunosc cu claritate că ea nu este deloc în mine, nici în mod formal, nici eminent, și că în consecință nu pot eu însumi să-i fiu cauza, rezultă de aici în mod necesar că nu sînt singur în lume, ci că mai este încă și vreun alt lucru care există, și care este cauza acestei idei; pe cînd dacă, încă nu se găsește deloc în mine o atare idee, nu voi avea nici un argument care să mă poată convinge și face să fiu sigur de existența nici a unui alt lucru decît de a mea însămi; pentru că le-am cercetat pe toate cu grijă, și nu am putut găsi nici un alt argument pînă în prezent.

Însă printre aceste idei, în afara celei care mă reprezintă pe mine însumi, în legătură cu care nu pot avea aici nici o dificultate, există și alta care îmi reprezintă un Dumnezeu, altele lucruri corporale și inanimate, altele "p"eri. Altele animale, și altele în sfîrșit care îmi reprezintă oameni ce-mi seamănă mie. Dar în ceea ce privește ideile care îmi reprezintă alți oameni, sau niște animale, sau înger, înțeleg cu ușurință că ele pot fi formate dintr-un amestec și din compunerea altor idei pe care le am despre lucrurile corporale și despre Dumnezeu, chiar dacă în afara mea nu ar exista deloc alți oameni pe lume, nici alte animale, și nici un înger. Iar în privința ideilor despre lucrurile corporale, nu recunosc nimic la ele care să fie atît de mare și atît de excelent încît să-mi pară că nu poate proveni de la mine însumi, căci, dacă le voi scruta mai îndeaproape, și dacă le voi examina în același fel în care am examinat ieri ideea de ceară, voi descoperi că nu se află și în acest caz decît extrem de puține lucruri pe care le înțeleg cu claritate și în mod distinct: și anume, mărimea sau întinderea în lungime, lărgime și profunzime; forma care este înlocuită de capetele și marginile acestei întinderi; poziția pe care o păstrează între ele corpurile avînd forme diferite; și mișcarea sau schimbarea acestei poziții; căroră li se poate adăuga substanța, durata și numărul. Cît despre celelalte lucruri, precum lumina, culorile, sunetele, mirosurile, gusturile, căldura, frigul, și celelalte calități care țin de pipăit, ele se află în gîndirea mea cu atîta obscuritate și confuzie, încît nu cunosc nici dacă ele sînt adevărate, sau false, și doar aparente, adică nu știu dacă ideile, pe care le concep în baza acestor calități, sînt de fapt ideile unor lucruri reale, sau dacă nu cumva ele reprezintă doar niște ființe himerice, care nu pot exista. Căci, deși am observat ceva mai înainte că falsitatea adevărată și formală nu poate fi întîlnită decît în judecări, se poate totuși întîlni și în idei o anumită falsitate materială, și anume, atunci cînd ele reprezintă ceea ce nu este nimic ca și cum ar fi ceva. De exemplu, ideile pe care le am de frig și de căldură sînt atît de puțin clare și atît de puțin distincte, încît prin intermediul lor nu pot discerne dacă frigul este doar o privație a căldurii, sau căldura este o privație a frigului, sau dacă și una și cealaltă sînt calități reale, sau dacă nu sînt; și cu atît mai mult cu cît, ideile fiind ca niște imagini, nu putem avea nici una care să nu ni se pară că reprezintă ceva, dacă este adevărată afirmația că frigul nu este altceva decît o privație a căldurii, ideea care mi-l reprezintă ca pe ceva real și pozitiv - nu va fi numită, în mod deplasat, falsă, și tot astfel și cu alte idei asemănătoare; căroră desigur că nu este necesar să le atribuim alt autor decît pe mine însumi. Căci, dacă ele sînt false, adică dacă ele reprezintă lucruri care nu există deloc, lumina naturală îmi va face cunoscut că ele provin din neant, cu alte cuvinte: că ele nu sînt în mine decît pentru că îi lipsește ceva naturii mele, și că ea nu este absolut perfectă. Iar dacă aceste idei sînt totuși adevărate, deoarece ele fac trimitere la atît de puțină realitate, încît nici măcar nu pot deosebi cu claritate lucrul reprezentat de neființă, atunci nu văd deloc motivul pentru care nu ar putea să fie produse de mine însumi, și că nu aș putea să le fiu autorul.

Cît despre ideile clare și distincte pe care le am despre lucrurile corporale, sînt unele pe care se pare că le-am putut extrage chiar din ideea pe care o am despre mine însumi, precum cea pe care o am despre substanță, despre durată, despre număr, și despre alte lucruri asemănătoare. Căci, atunci cînd gîndesc că piatra este o substanță, sau un lucru care are în sine capacitatea de a exista, apoi că eu sînt o substanță, cu toate că înțeleg prea bine că sînt un lucru care gîndește și nu întins, și că piatra dimpotrivă este un lucru întins și care nu gîndește deloc, și că astfel între cele două concepții există o deosebire notabilă, totuși ele par a se potrivi prin aceea că amîndouă reprezintă niște substanțe. La fel, cînd mă gîndesc că sînt în prezent, și că, în afară de aceasta, îmi amintesc că am existat și altădată, și că concep mai multe gînduri diferite căroră le cunosc numărul, atunci dobîndesc pentru mine ideile duratei și ale numărului, pe care, mai apoi, pot să le transfer la toate celelalte lucruri după cum voi vrea.

Cît despre alte calități din care sînt alcătuite ideile lucrurilor corporale, și anume: întinderea, forma, poziția și schimbarea locului, este adevărat că nu sînt deloc în mod formal în mine, pentru că eu nu sînt decît un lucru care gîndește; dar, pentru că ele sînt doar anumite moduri ale substanței, și ca niște veștminte sub care ne apare nouă substanța corporală, și întrucît sînt și eu însumi o substanță, se pare că ele pot fi cuprinse eminent în mine.

În consecință, nu rămîne decît singură ideea de Dumnezeu, în care trebuie să cercetăm dacă nu cumva există vreun lucru care se poate să nu fi venit de la mine însumi. Sub numele de Dumnezeu înțeleg o substanță infinită, eternă, imuabilă, independentă, atotcunoscătoare, atotputernică, și prin care eu însumi, și toate celelalte lucruri care sînt (dacă este adevărat că ar exista vreunele) au fost create și produse. Însă aceste avantaje sînt atît de mari și atît de eminente, încît cu cît le iau în considerare mai atent cu atît mai puțin mă conving că ideea pe care o am și-ar putea avea originea în mine singur. Și, în consecință, trebuie cu necesitate, ca din tot ceea ce am spus mai înainte, să trag concluzia că Dumnezeu există; căci, chiar dacă ideea de substanță este în mine, nu voi putea, numai din faptul că sînt o substanță, să am totuși ideea unei substanțe infinite, eu care sînt o ființă finită, dacă ea nu a fost pusă în mine de vreo substanță care să fi fost cu adevărat infinită.

Și nu trebuie să-mi imaginez că nu-mi reprezintă infinitul printr-o idee adevărată, ci doar printr-o negație a ceea ce este finit, tot așa cum înțeleg repausul și tenebrele prin negarea mișcării și a luminii: pentru că, dimpotrivă, eu văd în mod manifest că există mai multă realitate în substanța infinită decît în substanța finită, și prin urmare că într-un anume fel am în mine mai întîi noțiunea de infinit, și numai după aceea de finit,

adică de Dumnezeu mai înainte de a mă avea pe mine însumi. Căci, cum ar fi posibil să pot cunoaște că mă îndoiesc și că doresc, adică să am sentimentul că îmi lipsește ceva și că nu sînt absolut perfect, dacă nu așa avea în mine nici o idee despre o ființă mai perfectă decît ființa mea, și prin comparația cu care să cunosc defectele mele?

Și nu se poate spune că este cu puțință ca această idee de Dumnezeu să fie din punct de vedere material falsă, și că în consecință eu aș putea-o avea de la neant, și anume că ea poate fi în mine pentru că eu am un defect, cum am afirmat ceva mai înainte despre ideile de căldură și de frig, și ale altor lucruri asemănătoare; căci, dimpotrivă, această idee de Dumnezeu fiind extrem de clară și extrem de distinctă, și întrucît conține în sine mai multă realitate obiectivă decît oricare alta; nu există nici-vorbă vreuna care să fie prin ea însăși mai adevărată, și nici vreuna să poată fi bănuită mai puțin de eroare și de falsitate.

Ideea, zic eu, ideea acestei ființe perfecte în mod suveran și infinite - este adevărată în întregime; căci chiar dacă este cu puțință să se poată imagina că o atare ființă nu există deloc, totuși nu se poate presupune că ideea ei nu-mi reprezintă nimic real, așa cum am spus mai adineaori despre ideea de frig.

Ideea aceasta chiar este și extrem de clară și extrem de distinctă, pentru că tot ceea ce spiritul meu concepe în mod clar și distinct ca fiind real și adevărat, și care conține în sine o anumită perfecțiune, este conținut și cuprins în întregime în această idee.

Și aceasta nu încetează de a fi adevărat, chiar dacă eu nu înțeleg infinitul, sau chiar dacă există în Dumnezeu o infinitate de lucruri pe care nu le pot înțelege, și poate că nici nu mă pot apropia în nici un fel de ele cu gîndirea: căci ține de natura infinitului, faptul că natura mea, care este finită și mărginită, nu-l poate înțelege; și este suficient ca eu să înțeleg bine aceasta, și să fiu convins că toate lucrurile pe care le înțeleg în mod clar, și în care știu că există o anumită perfecțiune, și poate că și o infinitate de altele pe care nu le cunosc, acele lucruri sînt în Dumnezeu în mod formal sau eminent, pentru că ideea pe care o am despre el să fie cea mai adevărată, cea mai clară și cea mai distinctă dintre toate cîte sînt în mintea mea. Dar poate că este adevărat și că eu sînt ceva mai mult decît îmi imaginez eu că sînt, și că toate perfecțiunile pe care le atribui naturii unui Dumnezeu - sînt într-un anume fel în mine în potențialitate, deși ele nu s-au produs încă, și nici nu s-au făcut remarcate deloc prin acțiunile lor. De fapt, eu experimentez deja faptul că cunoașterea mea sporește și se perfecționează puțin cîte puțin, și nu văd nimic ce ar putea să o împiedice să sporească din ce în ce mai mult pînă la infinit; apoi, fiind astfel înmulțită și perfecționată, nu văd ca ceva să împiedice ca eu să pot dobîndi cu ajutorul ei toate celelalte perfecțiuni ale naturii divine; și, în sfîrșit, mi se pare că puterea pe care o am pentru procurarea acestor perfecțiuni dacă ea este cu adevărat în mine, poate fi capabilă să le imprime în mine și să introducă în mine ideile lor. Totuși, privind lucrurile acestea mai îndeaproape, voi recunoaște că aceasta nu se poate întîmpla; căci, mai întîi, chiar dacă a fost adevărat că cunoașterea mea dobîndește în fiecare zi noi grade de perfecțiune, și că există în natura mea multe lucruri în potențialitate, care nu sînt încă în act, totuși aceste avantaje nu aparțin în nici un fel ideii pe care o am despre Divinitate și nu mă apropie de ea, idee în care nimic nu există doar în potențialitate, ci totul este acolo în act și în fapt. Ba chiar nu este, oare, un argument infailibil și foarte sigur al imperfecțiunii cunoașterii mele faptul că ea sporește puțin cîte puțin, și că se mărește gradual? Mai mult, chiar dacă cunoașterea mea va spori din ce în ce mai mult, totuși nu voi renunța să cred că ea nu poate fi infinită în actualitate, pentru că nu va ajunge niciodată la un atît de înalt grad de perfecțiune, încît să nu mai fie capabilă să dobîndească o creștere încă și mai mare. Pe cînd eu îl concep pe Dumnezeu ca fiind actualmente infinit într-un grad atît de înalt, încît el să nu mai poată adăuga nimic suveranei perfecțiuni pe care o are. Și, în sfîrșit, înțeleg extrem de bine că ființa obiectivă a unei idei nu poate fi produsă de o ființă care există doar în potențialitate, care nu este pro-priu-zis nimic, ci doar de o ființă formală sau actuală.

Și desigur că nu văd nimic în tot ceea ce tocmai am spus, care să nu fie foarte ușor de cunoscut prin lumina naturală de toți cei care vor să se gîndească la aceasta cu mare grijă; dar cînd relaxez cu ceva atenția pe care o am, spiritului meu i se întîmpla să se întunece și, ca orbit de imaginile lucrurilor sensibile, nu-și mai amintește cu ușurință motivul pentru care ideea pe care o am despre o ființă mai perfectă decît ființa mea, trebuie cu necesitate să fi fost produsă în mine de o ființă care să fie în fapt mai perfectă.

Tocmai din acest motiv, vreau să merg mai departe, și să iau în considerare dacă eu însumi, care am această idee a lui Dumnezeu, pot fi, în eventualitatea în care nu există Dumnezeu deloc. Și întreb: de la cine îmi am eu existența? Poate că de la mine însumi, sau de la părinții mei, sau de la alte cîteva cauze mai puțin perfecte decît Dumnezeu; căci nu poate fi imaginat nimic mai perfect și nici măcar egal lui.

Însă, dacă eu nu am depins de nimeni altcineva, și dacă am fost eu însumi autorul ființei mele, cu siguranță că nu mă voi îndoii de nimic, și nu voi mai da naștere nici unei dorințe, și în sfîrșit nu îmi va lipsi nici o perfecțiune; căci îmi voi fi dat eu însumi toate cele ale căror idei le-aș avea în mine, și astfel aș fi Dumnezeu.

Și nu trebuie să-mi imaginez deloc că lucrurile care îmi lipsesc sînt poate mai dificil de dobîndit, decît cele în posesia cărora sînt deja; căci, dimpotrivă, este foarte sigur, că a fost cu mult mai dificil ca eu, adică un lucru sau o substanță care gîndește, să fi ieșit din neant, decît mi-ar fi să dobîndesc luminile și cunoștințele privitoare la mai multe lucruri pe care acum le ignor, dar care nu sînt decît accidente ale acestei substanțe. Și astfel, fără nici o dificultate, dacă mi-am dat eu însumi acest surplus de care tocmai vorbeam, și adică dacă eu am fost autorul nașterii mele și a existenței mele, atunci nu m-aș fi lipsit cel puțin de lucrurile care sînt cel mai ușor de dobîndit, și anume, de multe cunoștințe de care a fost lipsită natura mea; nu m-aș fi lipsit nici de niciunul dintre lucrurile care sînt conținute de ideea pe care o concep despre Dumnezeu, căci nu există niciunul care să îmi pară că presupune o procurare mai dificilă; și dacă totuși ar fi vreunul, el doar mi-ar părea astfel (presupunînd că aș avea de la mine toate celelalte lucruri pe care le posed), pentru că voi face experiența faptului că acolo se termină puterea mea, și nu voi fi în stare să reușesc și de astădată.

Și chiar dacă pot presupune că probabil am fost întotdeauna așa cum sînt acum, prin aceasta nu voi putea să mă sustrag autorității acestui raționament, și nu voi înceta să fiu conștient de faptul că Dumnezeu este, în mod necesar, autorul existenței mele. Căci întregul timp al vieții mele poate fi divizat într-o infinitate de părți. Fiecare dintre ele nedepinzînd în nici un fel de celelalte; și astfel, din faptul că puțin mai înainte eu existam, nu urmează cu necesitate că trebuie să fiu și acum, decît dacă în acest moment vreo cauză anumită mă produce și mă crează, pentru a mă exprima astfel, din nou, adică mă conservă.

Într-adevăr, este un lucru foarte clar și foarte evident (pentru toți aceia care iau în considerare cu mare atenție natura timpului), că o substanță, pentru a fi conservată în toate momentele în care ea durează, are nevoie de aceeași putere și de aceeași acțiune ca cele care ar fi necesare pentru a o produce și a o crea cu totul din nou, ca și cum nu ar fi fost încă deloc. Astfel încît lumina naturală ne face să vedem cu claritate, că subsistența și creația nu se deosebesc decît în raport cu modul nostru de a gîndi, și deloc în fapt. Trebuie așadar ca măcar aici să mă întreb pe mine însumi, pentru a ști dacă posed eu însumi vreo putere și vreo virtute, care să fie capabile să facă în așa fel încît eu, cel care exist acum, să mai fiu și pe viitor: căci, întrucît nu sînt nimic decît un lucru care gîndește (sau cel puțin nu a fost vorba încă, pînă aici, cu toată precizia, decît de această parte a mea însăși), dacă o atare putere rezidă în mine, cu siguranță va trebui ca cel puțin să o gîndesc și să fiu conștient de acest fapt; dar întrucît nu resimt că ar exista nici una în mine, și prin aceasta cunosc cu toată evidența că depind de vreo ființă diferită de mine.

Nu cumva și această ființă de care tocmai este vorba că aș depinde de ea, nu este ceea ce numesc Dumnezeu, și că de fapt sînt produs fie de părinții mei, fie de alte cauze mai puțin perfecte decît el? Dar nici pomeneală, căci așa ceva nu-i cu puțință. Fiindcă așa cum am spus deja ceva mai înainte, este un lucru foarte evident că trebuie să ai cel puțin atîta realitate în cauză cîtă ai în efectul ei. Și prin urmare, pentru că sînt un lucru care gîndește, și care am în mine o anumită idee a lui Dumnezeu, oricare ar fi pînă la urmă cauza care este atribuită naturii mele, trebuie cu necesitate recunoscut că în mod similar ea trebuie să fie un lucru care gîndește, și să posede în sine ideea tuturor perfecțiunilor pe care eu le atribui naturii Divine. Apoi se poate iarăși cerceta dacă această cauză își are originea și existența sa de la ea însăși, sau de la vreun alt lucru. Căci dacă și-o are de la ea însăși, urmează, în baza raționamentelor pe care le-am invocat ceva mai înainte, că ea însăși trebuie să fie Dumnezeu; pentru că avînd virtutea de a fi și a exista prin sine, ea trebuie să aibă fără îndoială și puterea de a poseda actualmente toate perfecțiunile ale căror idei ea le concepe, și anume pe toate cele pe care eu le concep ca fiind în Dumnezeu. Iar dacă ea își deține existența proprie de la vreo altă cauză decît de la sine, se va pune întrebarea din nou, prin același raționament, asupra acestei cauze secunde, dacă ea există prin sine, sau prin altcineva, pînă cînd din treaptă în treaptă se va ajunge în sfîrșit la o ultimă cauză care se va vădi că este Dumnezeu. Și este foarte evident că în problema aceasta nu poate fi vorba de un regres la infinit, țînînd seama de faptul că aici nu este vorba atît despre cauza care m-a produs cîndva, cît despre cea care mă conservă în prezent.

Nu putem presupune și că ar fi cu puțință că mai multe cauze au cooperat între ele contribuind fiecare în parte la producerea mea și că astfel de la una am primit ideea uneia dintre perfecțiunile pe care le atribui lui Dumnezeu, și de la alta ideea altei atari perfecțiuni, ca și cum toate aceste perfecțiuni s-ar afla, ce-i drept, undeva în Univers, dar nu se înfălesc toate îmbinate și strînse la un loc, într-o singură cauză care să fie Dumnezeu. Pe cînd, dimpotrivă, unitatea, simplitatea, sau inseparabilitatea tuturor lucrurilor care sînt în Dumnezeu, este una dintre principalele perfecțiuni pe care eu le concep ca fiind în el; și cu siguranță că ideea acestei unități și a îmbinării tuturor perfecțiunilor lui Dumnezeu, n-a putut fi produsă în mine de nici o cauză, de la care eu să nu fi primit deloc și ideile tuturor celorlalte perfecțiuni. Căci ea nu a putut să mi le facă înțelese ca fiind adunate la un loc și inseparabile, fără să fi făcut în același timp în așa fel încît să știu ce sînt ele, și să le cunosc pe toate într-un fel oarecare. În ceea ce-i privește pe părinții mei, de la care se pare că mi-am primit nașterea, chiar dacă tot ceea ce am putut crede vreodată în privința aceasta ar fi adevărat, aceasta nu ar putea totuși decide că ei sînt cei care mă conservă, nici că ei m-au făcut și m-au produs întrucît sînt un lucru care gîndește, pentru că ei doar au plasat anumite înclinații în această materie, în care judec că eu, adică spiritul meu, singurul pe care îl consider acum ca fiind eu însumi, se află închis; și în consecință în privința lor nu poate să existe aici nici o dificultate, ci trebuie să tragem în mod necesar concluzia că existența lui Dumnezeu este în mod foarte evident demonstrată prin simplul fapt că eu exist, și că există în mine ideea unei ființe perfecte în mod suveran (adică a lui Dumnezeu).

Îmi mai rămîne să examinez doar modul în care am dobîndit această idee. Căci nu am primit-o prin intermediul simțurilor, și niciodată ea nu mi s-a oferit fără ca să mă fi așteptat, așa cum se întîmplă cu ideile lucrurilor sensibile, cînd aceste lucruri se prezintă sau doar par a se prezenta organelor exterioare ale simțurilor mele. Ea nu este nici o pură producție sau o ficțiune a spiritului meu; căci nu stă în puterea mea să diminuez sau să adaug vreun lucru în acest caz. Iar în consecință nu mai rămîne alt lucru de spus, decît că, precum ideea pe care o am despre mine însumi, și ea este născută și produsă o dată cu mine din clipa în care am fost creat.

Și cu siguranță că nu trebuie să pară ciudat că Dumnezeu creîndu-mă, a pus în mine această idee pentru a fi ca pecetea meșterului întîmpărită pe lucrarea sa; și nici nu este necesar ca această pecete să fie ceva diferit de însăși această lucrare. Chiar și numai din faptul acesta că Dumnezeu m-a creat, este extrem de credibil că, într-un anume fel, m-a făcut după imaginea și asemănarea sa, și că eu concep această asemănare (în care este conținută ideea de Dumnezeu), prin aceeași facultate prin care mă concep pe mine însumi; și anume că, atunci cînd reflectez asupra mea, nu numai că cunosc că sînt un lucru imperfect, incomplet și dependent de altul, care tind și aspir fără încetare spre ceva mai bun și mai mare decît ceea ce sînt, dar cunosc, în același timp, și că cel de care depind posedă în sine toate aceste lucruri mari spre care aspir, și ale căror idei le găsesc în mine, nu într-un mod indefinit și doar în potențialitate, ci că el se bucură de ele în fapt, actualmente și într-un mod infinit, și că astfel el este Dumnezeu. Iar întreașa forță a argumentului de care m-am folosit aici pentru a dovedi existența lui Dumnezeu - constă în aceea că eu recunosc că nu ar fi cu puțință ca natura mea să fie așa cum este, adică să am în mine ideea unui Dumnezeu, dacă Dumnezeu nu ar exista cu adevărat; chiar acest Dumnezeu, zic eu, a cărui idee este în mine, și anume: acela care posedă toate aceste înalte perfecțiuni, despre care spiritul nostru poate foarte bine să aibă o anumită idee, fără totuși să le înțeleagă pe toate, care nu este predispus spre nici un defect, și care nu are nimic din toate lucrurile care dovedesc vreo imperfecțiune.

Din toate acestea este evident că el nu poate fi înșelător, pentru că lumina naturală ne învață că înșelătoria depinde în mod necesar de vreun defect.

Dar, mai înainte de a examina aceasta cu mai multă meticulozitate, și de a trece la luarea în considerare a altor adevăruri care pot fi meditate, mi se pare foarte potrivit să mă opresc cîtva timp pentru a contempla acest Dumnezeu cu totul perfect, să-i cîntăresc cu totul pe îndelete atributele lui minunate, să iau în considerare, să admir și să ador frumusețea incomparabilă a acestei lumini imense, cel puțin atîta pe cît forța spiritului meu, care rămîne într-un anume fel orbit, va putea să mi-o îngăduie. Căci, așa cum ne învață credința că fericirea supremă din cealaltă viață nu constă decît din această contemplare a Majestății divine, tot astfel să experimentăm începînd chiar de acum că o meditație asemănătoare, chiar dacă incomparabil mai puțin perfectă, ne face să ne bucurăm de cea mai mare mulțumire pe care sîntem în stare să o resimțim în această viață.

MEDITAȚIA A PATRA *Despre adevăr și despre fals.*

În zilele acestea, atît de mult m-am deprins să-mi detașez spiritul de simțuri, și cu atîta exactitate am remarcat că în privința lucrurilor corporale există extrem de puține lucruri care sînt cunoscute cu certitudine, încît sînt cu mult mai multe cele cunoscute cu privire la spiritul omenesc și încă cu mult mai multe cele despre însuși Dumnezeu, încît acum îmi abat fără nici o dificultate gîndirea de la luarea în considerare a lucrurilor sensibile sau imaginabile, pentru a o purta asupra acelor care, fiind eliberate de orice materie, sînt în exclusivitate inteligibile.

Și, cu siguranță, ideea pe care o am despre spiritul omenesc, în măsura în care el este un lucru care gîndește, nu întîns nici în lungime, nici în lățime și nici în adîncime, și care nu participă la nimic din ceea ce aparține corpului, această idee este în mod incomparabil mai distinctă decît ideea oricărui lucru corporal. Iar cînd iau în considerare că mă îndoiesc, adică faptul că sînt un lucru incomplet și dependent, atunci ideea unei ființe complete și independente, adică a lui Dumnezeu, se prezintă spiritului meu cu multă distincție și cu multă claritate; și doar din faptul acesta, că această idee se regăsește în mine, sau că eu sînt sau exist, eu cel care am această idee, trag concluzia într-un mod atît de evident cu privire la existența lui

Dumnezeu, și la faptul că existența mea, în toate momentele vieții mele, depinde în întregime de el, încît nu cred că spiritul omenesc poate cunoaște ceva cu mai multă evidență și certitudine. Și mi se pare că deja descopăr un drum care ne va conduce de la această contemplare a adevăratului Dumnezeu (în care sînt închise toate comorile științei și ale înțelepciunii) pînă la cunoașterea celorlalte lucruri din Univers.

Căci, mai întîi, voi recunoaște că este imposibil ca el să mă înșele vreodată, pentru că în orice fraudă și înșelăciune există un anumit fel de imperfecțiune. Și oricît de mult ar părea că să poți să înșeli ar fi un semn de subtilitate, sau de putere, totuși să vrei să înșeli, aceasta dovedește fără îndoială slăbiciune sau răutate. Și, în consecință, așa ceva nu poate să existe în Dumnezeu.

Iar mai apoi experimentez în mine o anumită putere de a judeca pe care fără îndoială că am primit-o de la Dumnezeu, la fel ca pe tot restul lucrurilor pe care le am; și cum el nu vrea să mă înșele, este sigur că dacă mă voi folosi de ea așa cum trebuie, el mi-a dat-o astfel încît eu să nu greșesc niciodată. Și nu ar mai rămîne nici o îndoială cu privire la acest adevăr, dacă nu s-ar putea trage - pare-se - această consecință, că deci în felul acesta eu nu m-am înșelat niciodată; căci dacă dețin de la Dumnezeu tot ceea ce am, și dacă nu mi-a dat deloc puterea de a greși, se pare că nu trebuie niciodată să mă amăgesc. Și într-adevăr, dacă nu mă gîndesc decît la Dumnezeu, nu descopăr în mine nici un motiv de eroare sau de falsitate; dar mai apoi, revenind la mine, experiența mă ajută să cunosc că sînt totuși predispus la o infinitate de erori, cărora cercetîndu-le mai îndeaproape cauza, observ că gîndirii mele i se înfățișează nu numai o reală și pozitivă idee a lui Dumnezeu, sau a unei ființe perfecte în mod suveran, ci de asemenea, ca să spunem așa, o anumită idee negativă a neantului, adică a ceea ce este infinit îndepărtat de orice fel de perfecțiune; și că sînt ca la mijloc între Dumnezeu și neant, adică așezat în așa fel între ființa supremă și neființă, că în măsura în care m-a creat o ființă supremă, cu adevărat nu există în mine nimic ce să mă poată duce în eroare; dar că dacă mai iau în considerare ca participînd într-un anume fel la neant sau la neființă, adică în măsura în care nu sînt eu însumi ființă supremă, sînt expus unei infinități de lipsuri, în așa fel încît nu trebuie să fiu uimit dacă uneori mă înșel.

Astfel mi-am dat seama că eroarea, luată ca atare, nu este vreun lucru real care depinde de Dumnezeu, ci că este doar un defect; și în consecință, că pentru a greși nu am nevoie de vreo putere care să-mi fi fost dată special în vederea acestui rezultat, ci că mi se întîmplă să mă înșel datorită faptului că în mine puterea pe care Dumnezeu mi-a dat-o pentru a deosebi adevărul de eroare nu este infinită.

Totuși, această constatare încă nu mă satisface complet; căci eroarea nu este o pură negație, adică nu este un simplu defect sau lipsa vreunei perfecțiuni care nu mi-a fost dată deloc, ci mai degrabă este o privative a unei anumite cunoașteri pe care se pare că ar trebui să o am. Și luînd în considerare natura lui Dumnezeu, nu mi se pare cu puțință ca el să-mi fi dat vreo facultate care să fie imperfectă în felul ei, și, anume, căreia să-i lipsească vreuna dintre perfecțiunile care lui îi este dată; căci dacă este adevărat că cu cît meșterul este mai expert, cu atît mai mult cele care ies din mîinile lui sînt mai perfecte și mai desăvîrșite, atunci ce ființă ne imaginăm noi că a fost produsă de acest Creator suveran al tuturor lucrurilor, care să nu fie perfectă și în întregime desăvîrșită în toate părțile ei? Și cu siguranță că nu există nici o îndoială că Dumnezeu nu ar fi putut să mă creeze astfel încît să nu mă pot înșela niciodată; mai este sigur și că el vrea întotdeauna ceea ce este mai bine; să-mi fie atunci oare mai avantajos să greșesc,

decît să nu greșesc deloc?

Luînd în considerare toate acestea cu o mai mare atenție, îmi vine mai întîi în minte că nu trebuie să mă mir deloc, dacă inteligența mea nu este capabilă să înțeleagă de ce Dumnezeu face ceea ce face, și că astfel eu nu am nici un motiv să mă îndoiesc de existența lui, din cauză că de-a lungul experienței mele poate că văd multe alte lucruri fără a putea să înțeleg nici pentru care motiv și nici cum le-a produs Dumnezeu. Căci, știind deja că natura mea este extrem de slabă și limitată, și că, dimpotrivă, cea a lui Dumnezeu este imensă, incomprehensibilă și infinită, nu mai am nici o dificultate să recunosc că sînt în puterea lui o infinitate de lucruri, ale căror cauze depășesc capacitatea de înțelegere a minții mele. Și acest singur argument este suficient pentru a mă convinge că tot acest gen de cauze, care se obișnuiește să fie deduse din scop, nu este de nici un folos în privința lucrurilor fizice, sau naturale; căci nu mi se pare că aș putea, fără o cutezanță prea mare, să cercetez și să mă angajez să descopăr intențiile impenetrabile ale lui Dumnezeu.

În plus, îmi mai trece prin minte, că, atunci cînd cercetezi dacă sînt perfecte creațiile lui Dumnezeu, nu trebuie luată în considerare o singură creatură, separat, ci în general toate creaturile la un loc. Căci, același lucru care, nu fără o anumită îndreptățire, este poate cu puțință să pară extrem de imperfect, aceasta dacă este luat în considerare el singur în exclusivitate, mai apoi să fie descoperit ca fiind foarte perfect în privința naturii sale, aceasta dacă este privit ca parte a acestui Univers. Și deși, de cînd mi-am fixat ca țintă să mă îndoiesc de toate lucrurile, nu am cunoscut cu toată certitudinea decît existența mea și pe aceea a lui Dumnezeu, totuși în același fel, de cînd am recunoscut puterea infinită a lui Dumnezeu, nu mai pot nega că el nu ar fi produs și multe alte lucruri, sau cel puțin că el nu ar putea să le producă, în așa fel încît eu să exist și să fiu așezat în lume, ca făcînd parte din universalitatea tuturor ființelor.

Iar în consecința acestora, scrutîndu-mă mai îndeaproape, și cercetînd care sînt erorile mele (care doar ele singure dovedesc că imperfectiunea există în mine), descopăr că ele depind de contribuția a două cauze, și anume: a puterii de a cunoaște care este în mine, și a puterii de a alege, sau a liberului meu arbitru: adică de intelectul meu și în același timp de voința mea. Căci doar prin intelect nu afirm și nici nu neg nici un lucru, ci doar concep ideile lucrurilor, pe care pot apoi să le afirm sau să le neg. Însă, luîndu-l astfel în considerare, cu siguranță că se poate spune că nu există niciodată în el nici o eroare, cu condiția ca să fie luat cuvîntul eroare în înțelesul lui cel mai propriu. Și chiar dacă poate că există în lume o infinitate de lucruri, despre care nu am în intelectul meu nici o idee, din motivul acesta nu se poate spune că el ar fi privat de aceste idei, ca de un lucru care s-ar datoră naturii lui, ci doar că nu le are; pentru că în fapt nu există nici un argument care să poată dovedi că Dumnezeu ar trebui să-mi dea o mai mare și mai amplă facultate de a cunoaște, decît aceea pe care mi-a dat-o; și oricît de îndemînic și de savant meșter mi l-aș imagina eu, nu trebuie din acest motiv să cred că el a trebuit să pună în fiecare dintre creațiile lui toate perfecțiunile pe care poate el să le pună în vreuna dintre ele. De asemenea, nu mă pot plînge că Dumnezeu nu mi-a dat un liber-arbitru, sau o voință atît de amplă și de perfectă, pentru că o experimentez în realitate ca fiind atît de nedefinită și de vastă, încît înțeleg că nu este închisă în nici un fel de limite. Și ceea ce mi se pare cu totul remarcabil în această împrejurare, este că, dintre toate celelalte

lucruri care sînt în mine, nu există nici unul atît de perfect și atît de vast, încît să nu recunosc prea bine că el ar putea fi încă și mai mare, și încă și mai perfect. Căci, de exemplu, dacă iau în considerare facultatea de a concepe care este în mine, descopăr că este de o extrem de mică întindere, și limitată la maximum, și simultan îmi reprezintă ideea altei facultăți, cu mult mai amplă, ba chiar infinită; și chiar și numai din faptul acesta că pot să-mi reprezint ideea ei, cunosc fără dificultate că ea aparține naturii lui Dumnezeu. În același fel, dacă examinez memoria, sau imaginația, sau oricare altă capacitate, nu găsesc nici una care să nu fie în mine foarte mică și mărginită, și care în Dumnezeu să nu fie imensă și infinită. Nu există decît voința, pe care o experimentez în mine că este atît de mare, încît nu concep deloc ideea niciuneia alta mai ample și mai vaste: astfel încît, în principal, ea este cea care mă face să cunosc că port în mine imaginea și asemănarea cu Dumnezeu. Căci, chiar dacă ar fi incomparabil mai mare la Dumnezeu, decît la mine, fie datorită cunoașterii și a puterii, care fiind la el unite o fac să fie mai fermă și mai eficace, fie datorită obiectului asupra căruia se exercită, cu atît mai mult cu cît ea se îndreaptă spre, și se extinde la - infinit mai multe lucruri; totuși, dacă o iau în considerare în mod formal și cu precizie, în ea însăși, nu pare să fie mai mare. Căci ea consistă doar în faptul că putem face un lucru, sau să nu-l facem (adică să afirmăm sau să negăm, să stăruim sau să renunțăm), sau mai degrabă doar în aceea că, pentru a afirma sau a nega, a accepta sau a respinge lucrurile pe care ni le propune intelectul, noi acționăm în așa fel încît nu simțim deloc că vreo forță exterioară ne constrînge la aceasta. Căci, pentru ca eu să fiu liber, nu este necesar să fiu indiferent în a alege pe unul sau pe altul dintre două contrarii; ci mai degrabă, cu cît mai mult înclin spre unul dintre ele, fie că eu cunosc cu toată evidența că acolo este binele și adevărul, fie că Dumnezeu dispune astfel cuprinsul gîndirii mele, cu atît mai liber fac eu alegerea și mi-l însușesc. Și cu siguranță că grația divină și cunoașterea naturală, departe de a-mi diminua libertatea, mai degrabă o sporesc și o consolidează.

Astfel că această indiferență pe care o resimt, cînd nu sînt deloc înclinat într-o direcție mai degrabă decît într-alta prin greutatea nici unui argument, este cel mai scăzut grad de libertate, și vădește mai degrabă un defect al cunoașterii, decît o superioritate a voinței; căci dacă voi cunoaște întotdeauna cu claritate ce este adevărat și ce este bun, nu voi fi niciodată în dificultate ca să mă hotărâsc ce judecată și ce alegere trebuie să fac; și astfel voi fi deplin liber, fără a fi vreodată indiferent.

Din toate acestea îmi dau seama că nici puterea de a vrea, pe care am primit-o de la Dumnezeu, nu este deloc prin ea însăși cauza erorilor mele, căci în felul ei ea este foarte amplă și deosebit de perfectă; și nici puterea de a înțelege și de a concepe; căci neconcepînd nimic decît cu ajutorul acestei puteri pe care Dumnezeu mi-a dat-o pentru a concepe, fără îndoială că tot ceea ce concep, eu concep așa cum trebuie, și nu este cu puțință să mă înșel în privința aceasta. Atunci, de unde se nasc erorile mele? Este de știut că doar din faptul că voința fiind cu mult mai amplă și mai întinsă decît intelectul, eu nu o înglobez între aceleași limite, ci că o extind și la lucruri pe care nu le înțeleg, care fiindu-mi în sine indiferente, ea se rătăcește cu extremă ușurință, și alege răul în locul binelui, sau falsul pentru adevăr. Ceea ce face ca să mă înșel și să păcătuiesc.

De exemplu, în zilele acestea care tocmai au trecut, examinînd dacă există pe lume vreun lucru, și descoperind că, numai din faptul acesta că examinăm această problemă, rezultă ca mare evidență că existam eu însumi, nu am putut să mă împiedic să gîndesc că un lucru pe care îl concepam cu atîta claritate era adevărat, și aceasta nu pentru că aș fi fost forțat la aceasta de vreo cauză exterioară, ci numai pentru că, dintr-o claritate mare care era în intelectul meu, a rezultat o mare predispoziție în voința mea; și am ajuns să cred cu atît cu mai multă libertate, cu cît eram cuprins de mai puțină indiferență. Dimpotrivă, în prezent nu cunosc doar faptul că exist, în măsura în care sînt un anumit lucru care gîndește, ci i se dezvăluie spiritului meu și o anumită idee despre natura corporală: ceea ce face să mă îndoiesc dacă această natură care gîndește, care este în mine, sau mai degrabă prin care eu sînt ceea ce sînt, este diferită de această natură corporală, sau dacă nu cumva amîndouă nu sînt decît unul și același lucru. Și presupun acum că nu cunosc încă nici un argument care să mă convingă mai degrabă de o ipoteză decît de cealaltă: de unde rezultă că sînt în întregime indiferent să o neg pe una, sau să o afirm, sau chiar să mă abțin de a formula vreo judecată.

Iar această indiferență nu se extinde numai asupra lucrurilor despre care intelectul nu are nici o cunoștință, ci în general și asupra tuturor acelor pe care nu le descoperă o perfectă claritate, în momentul în care voința ia o decizie; căci, oricît de probabile ar fi presupunerile care mă predispun să judec un lucru adevărat, pentru a-mi da ocazia să hotărâsc contrariul este suficientă și numai cunoștința pe care o am că acestea nu sînt decît presupuneri, și nu argumente sigure și indubitabile. Ceea ce, în zilele acestea care tocmai au trecut, am experimentat suficient, atunci cînd am stabilit ca fiind fals tot ceea ce pînă atunci considerasem ca fiind foarte adevărat, și aceasta numai din cauză că observasem că într-un anume fel lucrurile puteau fi puse la îndoială.

Însă, dacă mă abțin de la a-mi formula raționamentul asupra unui lucru, atunci cînd nu-l concep cu destulă claritate și distincție, este evident că în acest caz procedez cum nu se poate mai bine, și că nu mă înșel deloc; dar dacă mă hotărâsc să neg, sau să afirm, în acest caz nu mă mai folosesc așa cum trebuie de liberul meu arbitru; iar dacă afirm ceea ce nu este adevărat, este evident că mă înșel; ba chiar, deși judec în conformitate cu adevărul, aceasta nu se întîmplă decît la voia întîmplării, și atunci nu încetez de a greși, și de a mă folosi prost de liberul meu arbitru; căci lumina naturală ne învață că cunoașterea prin intelect trebuie întotdeauna să preceadă determinarea voinței. Iar privația, care constituie forma erorii, există tocmai prin această proastă utilizare a liberului arbitru. Privația, spun eu, poate fi întîlnită în cuprinsul operației mintale, întrucît ea provine de la mine; dar ea nu se găsește în cuprinsul puterii pe care am primit-o de la Dumnezeu, și nici chiar în interiorul operației, în măsura în care operația

depinde de el. Căci cu siguranță că nu am nici un motiv de a mă plînge de faptul că Dumnezeu nu mi-a dat o inteligență mai capabilă, sau o lumină naturală mai mare decît aceea pe care o dețin de la el, pentru că de fapt este specific intelectului finit să nu înțeleagă o infinitate de lucruri, și este specific unui intelect creat să fie finit: dar am toate motivele să-i aduc mulțumiri pentru faptul că, nedatorîndu-mi niciodată nimic, mi-a dat totuși tot puținul de perfecțiune care este în mine: departe mult de situația în care să resimt sentimente atît de nedrepte încît să-mi imaginez că mi-a luat sau mi-a reținut în mod injust celelalte perfecțiuni pe care nu mi le-a dat deloc. De asemenea, nu am motiv să mă plîng de faptul că mi-a dat o voință cu o rază de cuprindere mai vastă decît cea a intelectului, pentru că, voința neconstituind decît un singur lucru, iar obiectul ei de aplicație fiind ca și indivizibil, se pare că natura ei este astfel că nu i se poate lua nimic fără să o distrugi; și cu siguranță că cu cît se întîmplă să fie mai mare, cu atît mai mult aduc mulțumiri bunătații celui care mi-a dat-o. Și, în sfîrșit, nu trebuie să mă plîng nici de faptul că Dumnezeu cooperează cu mine pentru realizarea actelor acestei voințe, adică în judecățile în care mă înșel, pentru că aceste acte la care mă refer sînt în întregime adevărate, absolut bune, în măsura în care depind de Dumnezeu, și într-un anume fel există în natura mea mai multă perfecțiune, prin faptul că pot să le emit, decît dacă nu aș putea. Cît despre privație, singura în care consistă cauza formală a erorii și a păcatului, ea nu are nevoie pentru a se realiza de nici o contribuție a lui Dumnezeu, pentru că ea nu este un lucru sau o ființă, și pentru că, dacă este raportată la Dumnezeu ca la o cauză a ei, ea nu trebuie să fie numită privație, ci doar negație, conform cu semnificația care se dă acestor cuvinte în Scolastică.

Căci, de fapt, nu este deloc o imperfecțiune în Dumnezeu faptul că mi-a dat libertatea de a-mi formula propria judecată, sau de a mă abține să judec, în legătură cu anumite lucruri în privința cărora nu a instituit în intelectul meu o cunoaștere clară și distinctă; dar fără îndoială că în mine este o imperfecțiune faptul că nu folosesc bine această libertate, și că îmi formulez cu temeritate judecata proprie, asupra unor lucruri pe care nu le concep decît cu obscuritate și confuzie.

Îmi dau seama, totuși, că îi era mai ușor lui Dumnezeu să facă în așa fel încît să nu mă înșel niciodată, cu toate că aș rămîne liber, și cu o cunoaștere mărginită, și anume: dîndu-i intelectului meu o mai clară și distinctă înțelegere a tuturor lucrurilor despre care ar trebui să delibereze cîndva, sau doar dacă ar fi gravat atît de adînc în memoria mea hotărîrea de a nu judeca niciodată despre nici un lucru fără a-l înțelege în mod clar și distinct, încît să nu pot uita niciodată aceasta. Și observ prea bine că, în măsura în care mă iau în considerare doar pe mine singur, de parcă nu aș fi decît eu pe lume, aș fi cu mult mai perfect decît sînt, dacă Dumnezeu m-ar fi creat astfel încît să nu greșesc niciodată. Dar, doar din cauza aceasta nu aș putea să neg, că nu ar fi într-un anume fel o mai mare perfecțiune în întregul Univers, prin faptul că unele dintre părțile lui nu ar fi exceptate de la a avea defecte, decît dacă ele ar fi cu toatele asemănătoare. Și nu am nici un drept de-a mă plînge, dacă Dumnezeu, aducîndu-mă pe lume, nu a vrut să mă așeze în rîndul lucrurilor celor mai nobile și mai perfecte; dar am motiv să fiu mulțumit, prin faptul că, dacă nu mi-a dat virtutea de a nu greși deloc, cu ajutorul primei modalități pe care am făcut-o cunoscută ceva mai înainte, și care depinde de o clară și evidentă cunoaștere a tuturor lucrurilor despre care pot delibera, cel puțin a lăsat în puterea mea cealaltă modalitate, care constă din a ține minte în mod ferm hotărîrea de a nu emite niciodată o judecată asupra lucrurilor al căror adevăr nu-mi este cunoscut cu claritate.

Căci, cu toate că observ această slăbiciune a naturii mele, ce constă în faptul că nu pot să-mi fixez spiritul în mod continuu asupra aceluiași gînd, totuși, printr-o meditație plină de atenție și reiterată mereu, pot să mi-l imprim cu atîta putere în memorie, încît nu mi se întîmplă niciodată să nu mi-l amintesc, ori de cîte ori am nevoie de el, și astfel deprind obiceiul de a nu greși deloc. Și, cu atît mai mult cu cît tocmai în aceasta constă cea mai mare și principala perfecțiune a omului, estimez că nu am cîștigat puțin cu această Meditație, în care am descoperit cauza falsurilor și a erorilor.

Și cu siguranță că nici nu putem avea altele decît cea pe care am explicat-o; căci în toate dățile în care îmi voi stăpîni voința menținînd-o între hotarele cunoașterii mele, ca ea să nu emită nici o judecată decît despre lucruri care îi sînt reprezentate de intelect în mod clar și distinct, nu se poate întîmpla să mă înșel; pentru că orice concepție clară și distinctă este fără îndoială ceva real și pozitiv, și prin urmare nu-și poate avea originea în neant, ci trebuie să-l aibă în mod necesar pe Dumnezeu drept autor, Dumnezeu - zic eu - care, fiind perfect în mod suveran, nu poate fi cauza nici unei erori; și în consecință trebuie să tragem concluzia că o atare concepție sau o atare judecată este adevărată. În rest, nu am aflat astăzi doar ce trebuie să evit pentru a nu greși, ci și ce trebuie să fac pentru a mă înălța pînă la cunoașterea adevărului. Căci cu siguranță că voi ajunge la el, dacă voi stăruî cu atenția mea în mod suficient asupra tuturor lucrurilor pe care le voi înțelege perfect, și dacă le voi separa de celelalte pe care nu le înțeleg decît în mod confuz și cu obscuritate. Lucruri la care de acum înainte voi lua seama cu mare grijă.

MEDITAȚIA A CINCEA

Despre esența lucrurilor materiale; și, iarăși, despre Dumnezeu, că există.

Îmi rămîn de examinat multe alte lucruri, cu privire la atribuțiile lui Dumnezeu, și privitor la propria mea natură, adică: cea a spiritului meu; dar voi relua altă dată, poate, cercetarea aceasta. Căci acum (după ce tocmai am remarcat ce trebuie făcut sau ce trebuie evitat pentru a te înălța pînă la cunoașterea adevărului), ceea ce am de făcut, în principal, este să încerc să scap și să mă debarsez de toate îndoielile în care am căzut în aceste zile care tocmai au trecut, și să văd dacă nu pot cunoaște totuși și ceva cert cu privire la lucrurile materiale.

Dar, înainte de a examina dacă sînt și astfel de lucruri în afara mea, trebuie să iau în considerare ideile lor, în măsura în care ele se găsesc în gîndirea mea, și să cercetez pentru a stabili care sînt cele distincte, și care sînt cele confuze.

În primul rînd, îmi vine în minte cu mare distincție această cantitate pe care filozofii o numesc în mod obișnuit cantitatea continuă, sau extensia în lungime, lățime și adîncime, care este în această cantitate, sau mai degrabă în lucrul căruia îi este ea atribuită. Mai mult, eu pot să enumăr la ea mai multe părți diferite, și să atribui fiecăreia dintre aceste părți tot felul de mărimi, de forme, de situații și de mișcări; și, în sfîrșit, pot să atribui fiecăreia dintre aceste mișcări tot felul de durate.

Și atunci cînd le iau în considerare în general, nu cunosc cu mare distincție doar aceste lucruri; ci de asemenea, oricît de puțin mi-aș concentra atenția, mai înțeleg și o infinitate de particularități privitoare la numere, forme, mișcări și alte lucruri asemănătoare, al căror adevăr îmi apare cu atîta evidență și se acordă așa de bine cu natura mea, de parcă atunci cînd încep să le descopăr, nu mi se mai pare că aș afla ceva nou, ci mai degrabă că doar îmi reamintesc ceea ce știam deja de mai înainte, adică mi se pare că observ lucruri care erau deja în mintea mea, chiar dacă încă nu mi-am întors gîndirea spre ele.

Iar ceea ce găsesc aici mai important, este faptul că descopăr în mine o infinitate de idei ale anumitor lucruri, care nu pot fi estimate drept neantul pur, cu toate că poate nu au în afara gîndirii mele nici o existență, și nici nu sînt închipuite de mine, cu toate că ține de libertatea mea să le gîndesc sau să nu le gîndesc; dar ele își au naturile lor adevărate și imuabile. Precum, de exemplu, cînd îmi imaginez un triunghi, chiar dacă nu există o atare figură în nici un loc din lume în afară de gîndirea mea, și că nici nu a existat vreodată, el nu va înceta totuși să aibă o anumită natură, sau formă, sau esență determinată de acesta figură, care este imuabilă și eternă, pe care nu am inventat-o deloc, și care nu depinde în nici un fel de spiritul meu; cum reiese din faptul că se pot demonstra diversele proprietăți ale acestui triunghi, și anume: că cele trei unghiuri ale lui sînt egale cu două unghiuri drepte, că unghiul lui cel mai mare se sprijină pe latura lui cea mai mare și altele asemănătoare, despre care acum, fie că vreau sau nu, recunosc foarte clar și în mod foarte evident că îi aparțin, chiar dacă, mai înainte, cînd mi-am imaginat prima oară un triunghi, nu m-am gîndit la aceasta în nici un fel: și în consecință nu se poate spune că doar le-am închipuit și le-am născocit.

Și nu am decît să-mi obiectez aici, că poate această idee a triunghiului este venită în mintea mea prin intermediul simțurilor mele, pentru că am văzut uneori corpuri în formă triunghiulară; căci pot să-mi alcătuiesc în minte o infinitate de alte forme, în legătură cu care nu poate exista nici cea mai mică bănuială că mi-ar fi căzut vreodată în raza de acțiune a simțurilor, și totuși nu renunț la posibilitatea de a le demonstra diferitele proprietăți privitoare la natura lor, tot astfel ca și cu privire la natura triunghiului: care cu siguranță că trebuie să fie toate adevărate, pentru că le concep în mod clar. Și, așadar, ele sînt ceva, și nu neantul pur; pentru că este foarte evident că tot ceea ce este adevărat este ceva, iar ceva mai înainte am demonstrat deja în mod amplu că toate lucrurile pe care le cunosc cu claritate și în mod distinct - sînt adevărate. Și chiar dacă nu aș fi demonstrat, natura spiritului meu este astfel, încît nu mă pot împiedica să le consider adevărate, cît timp le concep cu claritate și în mod distinct. Și îmi reamintesc că, încă de pe cînd mai eram atașat puternic de obiectele simțurilor, socoteam printre cele mai constante adevăruri și pe cele pe care le

concepeam în mod clar și distinct cu privire la forme, la numere, și la celelalte lucruri care aparțin aritmeticii și geometriei. Însă acum, dacă doar din singurul faptul acesta că pot extrage din gândirea mea ideea unui lucru oarecare, rezultă că tot ceea ce recunosc în mod clar și distinct că îi aparține acestui lucru, îi chiar aparține în fapt, atunci nu aş putea oare să scot din aceasta un argument și o dovadă a existenței lui Dumnezeu? Este sigur că nu gășesc în mai mică măsură în mine ideea lui, adică ideea unei ființe perfecte în mod suveran, decât cea a oricărei forme sau a oricărui număr s-ar întâmpla să fie. Și nu cunosc cu mai puțină claritate și distincție că naturii sale îi aparține o existență actuală și eternă, decât cunosc că tot ceea ce pot demonstra despre vreo formă sau despre vreun număr, aparține cu adevărat acelei forme sau acelui număr. Și, în consecință, chiar dacă tot ceea ce am conchis în meditațiile precedente nu ar fi deloc adevărat, existența lui Dumnezeu trebuie să fie socotită în mintea mea cel puțin tot atât de sigură, pe cât de sigure am estimat aici că sînt toate adevărurile matematice, care nu privesc decât numerele și formele: cu toate că aceasta nu apare dintru început ca fiind deplin evident, ba pare să aibă chiar aparența unui sofism. Căci, fiind obișnuit în toate celelalte lucruri să fac deosebirea între existență și esență, mă conving cu ușurință că existența lui Dumnezeu poate fi separată de esența lui, și că astfel poate fi conceput Dumnezeu ca nefiind actual. Dar, dacă mă gândesc totuși cu mai multă atenție la aceasta, descopăr în mod manifest că existența lui Dumnezeu nici măcar nu poate fi separată de esența lui nici cît de esența unui triumphi dreptunghic adevărul că mărimea celor trei unghiuri ale lui este egală cu două unghiuri drepte, ori cît poate fi separată ideea unui munte de ideea unei văi; astfel încît nu este mai puțin oribil să concepî un Dumnezeu (adică o ființă perfectă în mod suveran) căruia îi lipsește existența (căruia - adică - îi lipsește una dintre perfecțiuni), decât să concepî un munte care să nu aibă nici o vale.

Dar, măcar că în realitate nu pot concepe un Dumnezeu fără existență, nici cît un munte fără vale alături de el, așa cum doar din faptul că eu concep un munte întotdeauna avînd alături o vale, nu rezultă din aceasta că există vreun munte în lumea întreagă, tot astfel și, cu toate că eu îl concep pe Dumnezeu împreună cu existența sa, se pare că nu rezultă numai dintr-atîta că ar și exista vreunul; căci gândirea mea nu impune lucrurilor nici o necesitate; și precum nu ține decât de mine să-mi imaginez un cal întraripat, chiar dacă nu există nici unul care să aibă aripi, tot astfel probabil că pot să-i atribui lui Dumnezeu existență, chiar dacă nu este nici un Dumnezeu care să existe. Dar nici pomeneală, căci mai degrabă tocmai sub aparențele acestei obiecții se ascunde un sofism: căci din faptul că nu pot concepe un munte fără vale - nu rezultă că ar exista pe lume vreun munte, nici vreo vale, ci doar că muntele și valea, fie că sînt, fie că nu sînt deloc, nu se pot în nici un fel separa unul de altul; în timp ce, doar din faptul acesta că nu-l pot concepe pe Dumnezeu fără existență, rezultă că existența este inseparabilă de el, și că în consecință el există cu adevărat: nu pentru că gândirea mea poate face ca în acest fel să se întîmple lucrurile, și că astfel ea impune lucrurilor vreo necesitate; ci, dimpotrivă, pentru că însăși necesitatea lucrului respectiv, și anume: a existenței lui Dumnezeu, îmi determină gândirea să-l concepă în acest fel. Căci nu ține de libertatea mea să concep un Dumnezeu fără existență (adică o ființă perfectă în mod suveran căreia îi lipsește totuși o perfecțiune suverană), precum sînt liber să-mi imaginez un cal fără aripi sau cu aripi.

Și nu trebuie spus aici că într-adevăr este necesar să recunosc că Dumnezeu există, după ce am presupus că posedă toate felurile de perfecțiuni, pentru că existența este una dintre acele perfecțiuni, ci că de fapt prima mea presupunere nu este necesară; tot astfel cum nu este deloc necesar să cred că toate figurile cu patru laturi se pot înscrie într-un cerc, dar că, pre-supunînd că am acest gînd, sînt constrîns să recunosc că rombul se poate înscrie într-un cerc, pentru că este o figură cu patru laturi; și astfel voi fi constrîns să recunosc un lucru fals. Nu trebuie deloc, zic eu, să se susțină așa ceva: căci chiar dacă nu ar fi necesar ca să nimeresc vreodată în vreun gînd despre

Dumnezeu, totuși, în toate dățile în care mi se întîmplă să mă gândesc la o ființă primă și suverană, și să extrag, ca să zic așa, ideea ei din tezaurul minții mele, este necesar ca să-i atribui toate felurile de perfecțiuni, chiar dacă nu ajung să le enumăr pe toate, și să-mi concentrez atenția asupra fiecăreia în particular. Iar această necesitate este suficientă pentru a mă determina să trag concluzia (după ce am recunoscut că existența este o perfecțiune) că această ființă primă și suverană există cu adevărat: tot astfel cum nu este necesar să-mi imaginez vreodată un triumphi; dar, în toate dățile cînd vreau să iau în considerare o figură rectilinie compusă doar din trei unghiuri, este absolut necesar să-i atribui toate lucrurile care conduc la concluzia că cele trei unghiuri ale ei nu sînt mai mari decât două unghiuri drepte, chiar dacă atunci poate că nu voi cerceta acestea în mod special. Dar atunci cînd examinez care figuri sînt apte de a fi înscrise într-un cerc, nu este în nici un caz necesar să cred că toate figurile cu patru laturi sînt din această categorie; dimpotrivă, nici măcar nu-mi pot închipui că aceasta ar fi posibil, cîtă vreme nu voi vrea să primesc în gîndirea mea nimic ce nu ar putea fi înțeles cu claritate și în mod distinct. Și, în consecință, există o mare diferență între presupunerile lipsite de teme, cum este și cea de mai înainte, și ideile adevărate care s-au născut o dată cu mine, dintre care prima și principala este cea de Dumnezeu.

Căci, în fapt, eu recunosc în mai multe feluri că această idee nu este deloc ceva închipuit sau inventat, depinzînd doar de gîndirea mea, ci că este imaginea unei naturi adevărate și imuabile. Mai întîi, pentru că nu pot concepe alt lucru decât doar pe Dumnezeu, a cărui existență să aparțină esenței sale cu necesitate. Apoi și pentru că nu-mi stă în putință să concep doi și mai mulți Dumnezei în același fel. Și, admițînd că acum este unul care există, înțeleg în mod clar că este necesar ca el să fi fost mai înainte de toată eternitatea, și că pe viitor el va fi pentru toată eternitatea. Și, în sfîrșit, pentru că eu cunosc în Dumnezeu o infinitate de alte lucruri, din care nu pot să scad nimic și nici să schimb. În rest, de oricare probă sau argument m-aș folosi, trebuie să revin întotdeauna la aceasta: că numai acele lucruri pe care le concep clar și distinct - au forța de a mă convinge deplin. Și chiar dacă printre lucrurile pe care le concep în acest fel, există într-adevăr unele cunoscute de oricine în mod evident, și că sînt și altele care nu se dezvăluie decât aceluia care le iau în considerare mult mai îndeaproape și le examinează cu mai mare exactitate; totuși, după ce sînt odată descoperite, ele nu mai sînt apreciate ca mai puțin sigure unele față de celelalte. Precum de exemplu, la orice triumphi dreptunghic, chiar dacă nu se vedește dintru început cu atîta ușurință că pătratul bazei este egal cu suma pătratelor celorlalte două laturi, precum este de evident că această bază este opusă celui mai mare dintre unghiuri, totuși, după ce acestea au fost odată recunoscute, ești tot atât de convins de adevărul uneia dintre afirmații ca și de al celeilalte. Iar în ceea ce îl privește pe Dumnezeu, desigur că, dacă spiritul meu nu ar fost luat în stăpînire de nici o prejudecată, și dacă gîndirea nu mi-ar fi fost deloc perturbată de prezența continuă a imaginilor unor lucruri sensibile, nu ar exista nici un lucru pe care să-l cunosc mai bine și nici mai ușor decât pe el. Căci există oare ceva care să fie în sine mai clar și mai manifest, decât să te gîndești că există un Dumnezeu, adică o ființă suverană și perfectă, în ideea căreia este cuprinsă cel puțin existența necesară sau eternă, și în consecință că există?

Și chiar dacă, pentru a înțelege mai bine acest adevăr, am nevoie de o mai mare solicitare a minții, totuși în prezent nu mă consider doar tot atât de sigur ca în privința a tot ceea ce îmi pare cel mai cert; ci, mai mult de atât, observ că certitudinea privitoare la toate celelalte lucruri depinde de aceasta în mod atât de absolut, înecînt fără această cunoștință a existenței lui Dumnezeu, este imposibil să pot ști vreodată ceva în mod perfect.

Căci, chiar dacă sînt înzestrat cu o atare natură, înecînt, de îndată ce înțeleg ceva cu o maximă claritate și cu o maximă distincție, sînt înclinat în mod natural să cred că este adevărat; totuși, întrucît mai sînt înzestrat și cu o atare natură că nu pot să am mintea fixată întotdeauna asupra aceluiași lucru, și că adesea doar îmi amintesc că am apreciat un lucru ca fiind adevărat; atunci cînd încetez de a lua în considerare argumentele care m-au obligat să-l apreciez astfel, se poate întîmpla ca tocmai în acest timp să-mi vină în minte argumente, care să mă determine să-mi schimb cu ușurință opinia, dar aceasta doar în eventualitatea că ignor faptul că există un Dumnezeu. Și astfel, nu voi avea niciodată o știință adevărată și sigură a vreunui lucru, oricare ar fi el, ci doar opinii vagi și inconstante.

Precum, de exemplu, atunci cînd iau în considerare natura triumphiului, cunosc în mod evident, eu cel care sînt versat, cît de cît, în geometrie, că cele trei unghiuri ale sale sînt egale cu două unghiuri drepte, și nu este cu puțință să nu accept să cred aceasta, cît timp îmi concentrez gîndirea asupra acestei demonstrații; dar îndată ce mi-o abat în altă direcție, chiar dacă încă îmi reamintesc că am înțeles-o cîndva cu toată claritatea, totuși se poate prea ușor să se întîmple să mă îndoiesc de adevărul ei, dacă ignor faptul că Dumnezeu există. Căci pot să mă conving că așa fi fost făcut astfel de la natură, înecînt să mă pot înșela cu ușurință, chiar și în privința lucrurilor pe care cred că le-am înțeles cu mai multă evident și certitudine; țînînd seama în principal de faptul că îmi amintesc că adesea am considerat multe lucruri că sînt adevărate și sigure, în legătură cu care mai apoi alte argumente m-au constrîns să le judec că sînt absolut false.

Dar, după ce am recunoscut că există un Dumnezeu, pentru că în același timp am recunoscut și că toate lucrurile depind de el, și că el nu este deloc un înșelător, și că drept consecință la aceasta am ajuns la părerea că tot ceea ce concep în mod clar și distinct nu poate să nu fie adevărat: chiar dacă nu m-am gîndit și la argumentele în baza cărora am tras concluzia că aceasta este adevărat, cu condiția ca să-mi reamintesc că aceasta am înțeles în mod clar și distinct, nu mi se poate aduce nici un argument contrar, care să mă facă să pun la îndoială acel adevăr; și astfel am o știință

adevărată și sigură. Și chiar această știință se întinde și la toate celelalte lucruri pe care îmi reamintesc că le-am demonstrat altădată, precum sînt adevărurile geometriei, și altele asemănătoare: căci ce mi s-ar putea obiecta, pentru a mă obliga să le pun la îndoială? Mi se va spune că natura mea este astfel încît sînt extrem de înclinat să mă înșel? Dar deja știu că nu mă pot înșela în judecățile ale căror argumente le cunosc cu claritate. Mi se va spune că altădată am susținut că sînt adevărate și sigure multe lucruri pe care mai apoi le-am recunoscut că sînt false? Dar nu cunoscusem cu claritate și nici cu distincție pe nici unul dintre lucrurile respective, și, neștiind încă deloc această regulă prin care mă asigur în privința adevărului, am fost împins să le cred prin argumente pe care de atunci le-am descoperit că sînt mai puțin viguroase decît mi le imaginam pe atunci. Ce mi se va putea, deci, obiecta în plus? Că poate dorm (cum mi-am obiectat eu însumi mai înainte), sau că toate gîndurile pe care le am acum nu sînt mai adevărate decît visările pe care le imaginăm fiind adormiți? Dar, chiar dacă aș dormi, tot ceea ce îmi apare minții mele cu evidență - este adevărat în mod absolut. Și astfel, voi recunoaște foarte clar că certitudinea și adevărul oricărei științe depind doar de cunoașterea adevăratului Dumnezeu: în așa fel încît înainte de a-l fi cunoscut, nu am putut ști în mod perfect nici un alt lucru. Iar în prezent, întrucît îl cunosc, am posibilitatea de a dobîndi o știință perfectă cu privire la o infinitate de lucruri, nu numai despre cele care sînt în el, ci și despre cele care aparțin naturii corporale, în măsura în care ea poate servi ca obiect al demonstrațiilor de geometrie, care nu au nici o legătură cu existența ei.